

342.53 ?
(494.11)

ПАРЛАМЕНТАРИЗАМИ ЖИВОТ

ПОЛИТИЧКА СТУДИЈА

од

ЧЕДЕ ЈОВАНОВИЋА

КОМИТЕТ ЗА ЗАКНОДАВСТВО
И ИЗБРАНИ ОД ЧЕДЕ ВЛАСТИ

1933. 86

„ПАРЛАМЕНТАРИЗАМИ ЖИВОТ“

6. 9. 1933.

ГРАФИЧКИ УМЕТНИЧКИ ЗАВОД „ПЛАНЕТА“ — БЕОГРАД

1933

SAVEZNO IZVRŠNO VEĆE
CENTAR ZA INFORMACIONU I
DOKUMENTACIONU DELATNOST
Inv. br. 4074
SIGN. _____

ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ И ЖИВОТ

ПОЛИТИЧКА СТУДИЈА

ОД

ЧЕДЕ ЈОВАНОВИЋА

ГРАФИЧКИ УМЕТНИЧКИ ЗАВОД „ПЛАНЕТА“ — БЕОГРАД

бр. 37236

Парламентаризам и живот.

Док је школа широког демократизма са ефектом мађиске моћи купила осећај ортодоксне масе око високог божанства модерног парламентаризма, догма је владала у чистом веровању демоса, да парламентарна формула отвара свака врата људског благостања. Философ је пронашао права у колевци и социјалне амбиције чистих предиспозиција, он је открио богата поља безкрајњег напретка и описао многу идилу невидљиве утопије. Визија није стала ту, песнички одушевљени мудрац мешао је реалне истине и фантастичне снове у бојама крајње практичне могућности. Требало је још наћи полазну тачку, па толику алегорију апстрактне сањалице оживети решењима материјалне несумњивости.

Са друге стране живот је сусретао сву идеологију парламентарне школе и суверена демократске теорије са чудном зловољом начелног деманта. У светлости искуства опажа се, да модерну идеју конститутивне уређености прати једна нарочита судбина. Сваки корак примљене теорије, који је она учинила ближе стварности и опиту, велико и вечно отворено органско питање модерног друштва осетило је као нов доказ, да се у живот увукла тешкоћа социјалне загонетке. Заслуга је ове модерне појаве, што је живот у толико прилика био земљиште за расправе илузивних и стварних рачуна, што је свет осетио, да на место анђела његовом судбином управља виртоузни Мефистофело. Документовано је, да је репрезентивна модерна тео-

рија много пута са пуним успехом разорног фатума водила народне интересе кроз крајне недоследности, које су са одсудним сметњама реметиле напредну акцију једне колективне функције. У времену великих задаћа и толиких питања крајне озбиљности, потребна је већа кураж грађанске одређености па одвојити заслугу од корумптивне услуге једне теорије, која је у практичном животу начелом пружи́ла прилику за читави ред моралног ексе́са. Милтон је говорио: „I only preferred queen Truth to king Charles“ („ја сам само предпоставио краљицу *Истину* краљу Карлу“). Из те велике школе дошла је гвоздена еволуција енглеске уставности, класичан пример органског реда, дигло се стабло уређеног живота, одакле је континентални политичар тражио упуте за политичко уређивање своје средине. Кад је велики Милтон писао своје дело „Defence of English People“, и израдио славну „Areopagetic-y“, енглески народ пролазио је кроз живот, који у многоме личи на замрачено небо политичке и социјалне савремености. Одлика Енглеза је у томе, што је одувек клањао краљици „истине“. Енглеска није земља метафизичара, али је дала Чатама, Бекона и Шекспира. У њој апстракција не прелази праг академског училишта, али под њеним националним кровом родио се Њутон. Енглески политичар не проводи ни сат на широком земљишту релативних теорија, али је ипак успео да дође до практичне и теориски најбоље израђене уставности.

Кад је млади Шеније секретарисао у Француској амбасади у Лондону, пред његовим очима засијала је лепота савршеног реда. Он је осетио победног практичара и триумф смишљеног човека, здраву идеју на место празноверја, један свет који иде напред и не троши се у лабиринтном лутању доктринарног одушевљења. Опијен средином реда и рада француски песник трагичног краја плете венац грађанину и уставности старе Енглеске. У лепом стиху панегирачког слављења Шеније каже

пуну истину. Он уздише за својом отаџбином и патетично вели:

Par les vagues jeté sur cette île farouche,
Le doux nom de la France est souvent dans ma bouche.

Кроз такав осећај за своју земљу шаље поруку лепој Француској, Шеније пева:

„Vois le superbe Anglas, l'Anglais dont le courage
Ne s'est soumis qu'aux lois d'un sénat libre et sage“.

Модерна политичка теорија дала је на европском континенту друге резултате, много што шта није успела да среди и консолидује, а утицала је да аномалија победи практични обзир живог интереса. У самој Француској један велики патриота окреће главу од сјајне логике демократизма и исповеда се: Не могу клањати овом чудном фетишу, сувише изблиза посматрао сам га! Мало је друштвених идеја, које утицајем теорија и теориске игре у практичном животу нису напустиле корито здраве службе. И сама идеја популарног суверенитета, конкретно постављена у извршни механизам модерног парламента, управо на делу вршења толико идеализиране мисије није у толико момената начелне улоге одржала власт доследне политичке исповести. На њеној снази уздигао се многи израст опасних супротности, она је подигла надмоћну тенденцију социјалних контраста, правила место за игру чисте халуцинације, човека механички сватила и ставила га на муке великих моралних злоупотреба, редуцирајући једновременно значај његовог сувереног положаја на бедно робовање тиранској догми. Материјални напредак имао је са модерним парламентарним режимом оштра реакционарна искуства, живот је чинио велике паузе у развијању основних интереса, а у периодичном друштвеном хаосу јавља се чак и опасност анархистичке крајности. Модерна представничка пракса по сведошћу дугог искуства и абнормалних појава померала је

активне центре са њихових природних лежишта, служила се фалсификатом вештачких истина, стварала је на земљишту чисте предпоставке и теориске логике живе изворе за основне органске функције. Фабриковани сурогати, међутим, нису могли да замене историску основу народног живота, још много мање дела утописки прорачуната била су у стању, да толику тезу националног прогреса и државног развијања бране аргументом живе силе. Ствари наметнуте у средини историске израде и у атмосфери националне традиције, уносиле су у живот фантастичне обмане из света спекулативног безпосличара, оне су, како каже Емерсон, „зидале олтар негativном Божанству“. У сваком случају друштвени човек и грађанин показује, да је догматично драматисање у животу оштетило социјалне интересе, човека грађанске дужности и сву масу, на чијим леђима све, од обичне нормалне амбиције до огромне тежине реалних задатака, чека сигурна решења, да је тај космос сложене природе лутао кроз безплодну ширину апсурдних махинација. Док су стварно и стварност слушали диктате лудог експериментисања, време је односило једну прилику за другом за добру реформну службу, уклонило је толике моменте за консолидовање активних чињеница, и упропастило драгоцен материјал за лепе израде стваралачке способности. Чувени социјални философ и историк, Фриман, не греши кад тврди, да идеални облик владавине у опште није владавина („The ideal form of government is no government at all“), он нам у светлости пуне истине открива, да интереси стварности не примају крајности разтегливе мисли, да визиониран човек не може служити истине реалног света. Од таквих закона политички модерни теоретичар окретао је главу, а његов заинтересовани ортак, опасни демагошки апостол имао је куражи, да под маском доктринарног савршенства *utbi et orbi* прокламује сваку глупост и лаж за носу, да сувереног достојанства откривених истина.

Најзад идол је срушен, фигура окићена украсом сјајне фразеологије бачена је под ноге разочараног света, у средини толиких рушевина и живота многих бродолома бедну мистерију политичке заблуде ломе протести повређених интереса. Чује се глас који позива натраг разуму и присебности, људи су засићени слашћу механичке мудрости и траже додир са животом. Један француз подвлачи, да сваки систем који се усиљава да пружи више од слободе, стварно атакира ову. Ми смо на овој деликатној тачци друштвеног интереса доживели, да нам незналица и лажан ауторитет нуди сваку претераност магловите утопије. Са те тачке илузија је повела коло несрећног политичког хаоса. Отишло се далеко, заронило се у многу тешкоћу, скоро ни једно место у државном уређењу и у народној екзистенцији није остало поштеђено од бруталног насртаја теориског цинизма. Највећи парламентарца свих времена, чувени Едмонд Берк, савременик и сарадник Питове државничке каријере, учио је да се слобода чува ограничењем, Берк поставља закон органске политике, да „liberty must be limited in order to be possessed“. Питајмо се, шта су нам довели снови парламентарне модерности, да ли је национални широки интерес чуван институцијом Шенијевог величања, кад је у нашој земљи зрачила светлост *d'un sénat libre et sage*, да у грађанину дигне кураж северног британца са „суровог острва“. Отисци које је на савременост оставила прошлост теориске луталице извор су препона и сметња животу, на њима се будућност пред нама пројектује у слици чудне логике, нас и даље чека зла удес хаотичне борбе и заспале енергије. Да отклонимо невољу која нам прети, морамо учинити који корак одсудне реформе, проћи кроз стварност, завирити у основе појава и потражити услове опште виталне равнотеже.

Пред нама је живот кога руши неодређеност изгледа, буџет нерационалног односа, човек напу-

штених нада и грађанин који се бори за покрет смишљене управе. У близини тога пролази процесија парламентарних избора, вуку се диагонали и царство дели на посланичке провинције, у којима има да завлада суверено господство овог или оног кнеза из уставне традиције. По форми не скидамо се са висина намештене политике, живот је још увек под утицајем философије и замршеног слога извештачене сагласности између стварности и описних слика теориске мудрости. Положај прокустријанске тешкоће подсећа, да је наш народ као оно папа Клеменс III. запао у безизлазну супротност једне чудне дилеме. Добри понтиф налазио се у интернираној зависности према Карлу V-том, а с друге стране Хенри VIII., енглески краљ, наваљивао је да од светог оца извуче пристанак за развод брака са својом женом и снајом, Катарином Арагонском, која је, међутим, била нећака француског Краља. Папа је имао да сложи хетерогене ствари. Притиснут између две силе Папа се жали: *Je me trouve entre l'enclume et le marteau!*; згрчен између „чекића“ и „наковања“ његова је власт стварно била угашена оштром незгодом непомирљиве дилеме. Папа није могао одговорити на две стране, он је био имагинарна сила. Наслоњен са својом судбином на живот толике збиље, везан за свет стварних задатака и дужности, народ је на наковању велике реалности и пати под ударцима теориског чекића; њега са висине догматичне силе притиште вештачка конструкција принципа, он је у истини у положају римског првосвештеника. Двдесети век није прилика, да време сложених питања економске и друштвене природе, да универзум историске и савремене рационалности, да напредне тежње једнога народа буду жртвоване ђудљивој страсти академске аутократске воље. Теорија и теорисање постали су *conditio sine...* за сав покрет на широком земљишту реалних интереса, у времену огромне такмичарске енергије која је захватила цео глоб, наш национални живот носи

на својим леђима пун терет принципа и начела, управо на свима виталним појавама осећа се дубока сметња рђаво примењених теориских закона. Конфузија магловитих концепција закрчила је пут чистом осећају, она је на хоризонту популарног инстикта и разума замрачила виталну ориентацију вештином софистичких истина. Оперативан процес практичне политике није под командом здравог разума и инстикта, од уставне основе до свих детаља легалних израда живот је у суштини драматисани развој по вољи доктринарног аутора, и сви олигравамо улогу заинтересованих сведока, да у свима правцима материјалне потребе нашега народа, заједно са његовим идеалним тежњама сусрећу туторски каприс апстрактног учитеља. Уставно завештање наших политичких претходника грешно је по томе, што је по себи илузија и из толике политичке борбе на крају донела илузивне тековине са драстичним ометањем стварних решења. Тјер је у тешким данима његове отаџбине тражио помоћ Европе, али Европу није нашао, а наши политички философи нису тражили напредну и уређену Енглеску да поучи народ пробуђеног живота, него су јурили да открију њену уставност и јеванђелске истине таквог документа. Прошли су као француски патриота, тражено нису нашли, али до аскетског лудила одушевљене присталице формалне религије ипак су веровали у величанствено откриће уставне философије. Сам Токевил тврди да се то никада не може наћи, јер уставни програм тог северног народа *n'existe pas* У апсолутној светлостлости искуства ређа се један доказ за другим, да би и сам Атлас поклекнуо под теретом нагомиланих заблуда нашег патента, да чак ни легендарна снага старог бога не би издржала притисак конфузне политичке еволуције, коју су кроз деценија теоретичари и демagoзи китили начелним одликама једног још и данас неизрађеног уставног облика. Тако произвољно израђена градива на која се народни живот наслања

и спроводи кроз упуте легалних основа, пружила су велику прилику да доктринарни уметник и демагошки фразеолог оштете основни смисао једне живе силе, која на најмањој идеји и највећем акту материјалног интереса утврђује, да *natura nihil facit per saltum*. Чиста теорија не гледа стварност из непосредне близине, зато пракси намењене норме друштвених теорија вуку спекулативним крајностима и фабрикују утицај фаталних недоследности. Наметнула се брига опстанка и напредка, брига да се национална енергија просута по заблудама спекулативне крајности врати у корито одређене функције.

По врло солидном сведочанству државника и ученика Вудроа Вилзона, американска у документу изражена уставност прошла је кроз две фазе ђудљиве судбине. Уставни опозиционари првих дана са положаја антагонистичке опозиције са временом постали су главни браниоци примљеног уставног реда, браниоци од нападаја његових првих присталица, који су са толико муке и одушевљења сарађивали на грађењу американске конституције. Свестан и разложен човек користио је живот и његове поуке, и у другој фази уставног врења јавља се видно решење државног основног проблема, сва Америка постаје једнодушни приврженик донетих уставних правила. Код нас је друга слика, симпатија за уставно положени ред оладила је, од гунђања до негадавања оштра реч са усана популарне критике скидала је једну фигуру за другом из сјајне галерије уставне уметности, човек је у улози грађанина прикупио многи акт протеклог искуства, да је уставна теорија погрешно схватила живот и несрећно му наметнула штетне упуте површног дијагностичара. Запазило се, да је парламентаризам на много места представљао извор алтернативних истина, да његова улога није везивала апстрактно за коректно, да је кроз такве основне диференције животна енергија отицала правцем безначајног опита. С друге стране јављају се све замршенији задатци и компликовани

проблеми у којима се прелевала свака боја општих интереса, да представничку институцију у популарном осећају у времену огромне збиље оцртају као наметљиву напаст немоћног анахронизма. Пре извесног времена француски лист „Paris-Midi“ штампао је један интервју свога сарадника са шпанским краљем. Суверен Шпаније даје категорички израз своје веровању, „да је велики проблем наших дана знати, да ли је парламентарни систем способан, да постојећи ред брани од совјетског менталитета“. Док фактор меродавног суђења овако мисли о парламентаризму у односу са руским револуционарним покретом, дотле једна маса солидних критичара налази, да је демократизам спроведен кроз модерни парламентарни систем синоним конструктивних лудости, једна афера теориске претензије. Чувени аутор на овом пољу, Леки, тврди, да су при доношењу американског устава сарађивали људи, који су имали велики осећај за демократске опасности. Европа је била од увек извор реформног новачења, а на земљишту чисте политике водила прву реч произвољног опита. Наша историја у том погледу истиче, да је уставотворни елеменат превидео стварне тешкоће начелне школе и судбину народа подчинио резонувању догматичног богатства. Наш је парламентаризам дејствовао под свима условима унутарње и спољне природе, и још до данас није постигао ентузијастичко признање широке масе, да су уставни канони и парламентарна формула доследност живе логике, на којој форма и стварност сарађују на активним задаћама земље. У подцењивању парламентарне вредности код нас и на страни чула се многа оштра оцена, а за оптужбени материјал служиле су појаве чији су морални недостатци и материјалне погрешне срачунатости давали јаке негативне закључке. Са ове тачке велики део институције одбацивао је, меродавни ауторитет пронашао је масу слабости, парламентаризам је осумњичен као средство за модерну игру политичког софизма, и као

потпуно немоћан да заступа напредну težњу општих интереса, да, исто тако, савремена питања спољне одбране сигурно реши средством своје реформне улоге. Лавелеј саркастички примећује, да периодична маларична опасност једне европске престонице носи општу корист у виду одлагања парламентарних сесија. По томе мишљењу дубоки истраживач на целокупном пољу друштвене активности суди, да је време парламентарне паузе користна прилика да живот и интереси једне земље остану заштићени од штетног рада институције, која је кроз продужене дебате водила политику бесплодног начелног ината, задатке материјалне савремености мерила по шаблону површног критичара, и сваки пут остала организовани интерес корпоративног ауторитета. Осећај да парламентарна машина има много вештачке намештености, да формално сложена изазива механичку акцију, да ауторитативну вољу иницијаторског средишта замењује апарат формулисаног рада, тај осећај од далеке сумње развио је читави ред живих аргумената, да модерни парламентаризам и његово демократско подножје нису у свакој прилици и у моментима одлучних преокрета основа за добро вођење општих интереса. Парламент је одигравао улоге дуелних расправа све врсте, у њему су приређиване сцене неозбиљних детињарија и оргиског трошења времена, декламаторска позорница увек је била притиснута материјалом личне природе, у томе храму популарног суверенитета владала је светиња чудног морала и још чуднијег укуса. Учињено је врло много, да начелни декорум на глави уставне суверености демоса изгуби сјај објективне силе, и да се у улози народног представништва види организовани демагог нарочите комбативне тактике. На телу парламентарног представништва свет је открио многу абнормалност под кровом највише легалне заштите, лаж са титулом парламентарне достојанствености, слабост са признатим рангом фор-

малне врлине, на том скупом и луксузном уређењу модерне политике утврђена је тачност саркастичног диктума старог Волтера, који се изражава да: *"Quand les hommes s'atroupent leurs oreilles s'allongent"*.

Сваки ко је загрејан, да народ, земљу и државу види у сјају пуног прогреса, ко заштиту индивидуалног интереса налази на успесима општег живота мора одлучно бранити тезу отворене истине, а непосредне интересе чувати од утицаја релативних вредности сваке теориске боје. Сви знаци су ту, да је рат, поведен између формалне инспирације на живот и конкретног осећаја за његове потребе, победнички расположен за истине са извора ближе стварности, да се, другим речима, око власти утицајне надмоћности групишу гледишта чисте и непосредне енергије. То је сасвим природно, све што утиче на интересе масе ова мери дубоким осећајем за реалне вредности, она се инстинктивно опире и најлепшој идеологији, кад повреди материјалне логике развијају у животу негативне закључке. Ако потражимо праву основу са које се мотивише сваки корак смишљеног реформног акта, нас ће пут таквог интересовања одвести у дубље слојеве који нису изложени ударцима вештачки изазватих емоција, али зато престављају велики резервоар оне снаге која доноси трајне одлуке. Главно и све што одређује карактеристичне линије у судбини покретног живота масе откривено је на доњим лежиштима груписане снаге. Ту, међутим, свет књижевних практичара налази затворена врата, популарни инстикат у седишту своје мирне одређености одговара са одсудним револтом опитима нерационалне реформе. Парламентаризам је у данашњем вршењу његове власти наишао на отпор те скривене силе, један велики фактор истакао је своје вето пред политичко распикућство филозофског практичара. У апсолутистичкој владавини Токевил налази логичну неоследност и начелну контрадикцију у самом факту.

што таква управа остаје удаљена од народа и без нужне обавештености, према чему осуђена је да пропадне на својој некретљивости које се мора држати, јер јој за напредни покрет не достаје ин-структивна светлост претходног услова, тј. интимног додира са народом. Парламентарни систем понавља се много пута у погрешци исте врсте, он је свој додирни однос са народном масом решио средством простих предпоставака, замишљеном вредношћу отворених фалсификата, и упорно остао при томе да по цену моралних повреда спроведе ред модерне демократске концепције. Изгубљена на положају некретног парламентарног формализма, сама идеја популарне владавине оставља утисак употребне недоследности, она је под ударцима компромитујућих појава профанисала отмену страну теориске убедљивости. Изборни хаос није, свакојако, процес који чува кредит једне политичке вере, он је са својим суровим испадима пре извор супротних политичких осећаја, а у сваком случају велики разлог за искрено размишљање у правцу боље органске уређености наших интереса. У вртлогу политичке савремености устао је човек противу човека, један грађанин дигао је руку на другог, све је, могло би се рећи, одушевљено за крваве крајности несмишљеног манијака. Практично банкротство ове борбе само више се истиче теретом општег положаја, на коме државни рачуни и толики сплет унутарњих интереса показују пресантне захтеве друге друштвене логике. Ако на данашње трвење бацимо поглед из средине наших озбиљних дужности наћи-ћемо човека, који без способности за разумевање једне модерне теорије чини немогуће акробатске лудости. Стари мудрац у овакој ситуацији саветовао је завађеном свету, људима који су напуштали праве дужности ради витлања по мраку наметнутих задатака — *corpe po edito!* Не глођите се, вели им смишљени човек. Тако и слично стање загрејане забуне изазвало је Корнељово тврђење, да „*le pire*

des états c'est l'état populaire“. Питајмо се, шта све из представничке форме државног живота носи сумњу опортуне недоследности.

Ни један параграф управних друштвених система није самосталан акт, значај и одлика које има изражава подчињену функцију извесног односа, он не носи право имуне власти већ представља појаву одговорне дужности. И парламентаризам стоји у средини практичне дужности, он је радна машина одређених улога. На делу активних утицаја на живот огледа се вредност уставног формализма. Са те тачке почиње критичко интересовање и сва оцена парламентарних функција. По једном правилу шкотске ћуталице, Карлајла, да „*The visible becomes the Bestial, when it rests not on the invisible*“, (Видно постаје бестијално кад не лежи на невидљивом), парламентаризам се излаже главном судији из школе критичке неумитности. Аутор не игра на бини, он је иза кулисе отворених сцена, а његов драмски темат полази из невидљиве повучености стварног живота. Несумњива је ствар, да ће наше разумевање деликатног парламентарног механизма остати полудовршена обавештеност, ако цео труд не донесе крајњи резултат у виду јасних слика, које ће утврдити природу односа између видљивог и скривеног. На парламентаризму, нарочито, свет чулне контроле мора бити одјек невидљивог кодекса морала, истине и практичне прецизности. Без тог наслона на дубоке истине једне повучености, сав режим уставне политике јесте игра слабости и заблуда. Свугде, са сваким актом, где је пракса модерне уставности одиграла акт индиферентности наспрам овог правила, парламентаризам је по себи изгубио један поен више од његовог начелног угледа. Интерес је ове историске институције, да са сваким потезом своје практичне улоге оцртава на популарном осећају убедљиви доказ о апсолутној вези између два удаљена факта, да се на стратуму колективне психологије доследно одиграва континуи-

тет невидљиве живе силе. Владари из царства велике мисли везали су за догађаје из историје и за веће моменте из масе маркантног искуства највећу убедљивост спекулативне анализе, учијој спектралној игри видимо да овакав смисао живота и грандиозне синтезе народне енергије одређује индивидуални узраст националне јединице. Парламентаризам је маскирао истине основних ствари, он је са вештином реторичке игре бунио чисте одлуке примитивног осећаја, мутио је сјајну особину инстинктивног извора. Загрејан да у средини површне трепљивости покаже дела апсурдног теориског мајстора, овај дом догматичног одушевљења нудио је сваку протекцију неозбиљном човеку и његовој амбицији, на бравурама сјајних ефеката парламенат је оставио отворена врата за циновске покушаје мизерног сваштара. Неосећајући вишу вољу унутарње силе кућа реформне мисије заузела је став независне каријере, да би у времену судбоносних одлука вратила толико дуго и скупо искуство на први чин конститутивног опита. На све стране разговор се води, да парламентарни апарат не ради правилно, да од малих органских допуна до уставних основних промена храм модерне политике осећа потребу реконструктивних новина. Па ипак тон ове дискусије изражава празна веровања рђавог теоретичара, видљиво игра главну улогу пред жириом нашег политичара, по злом удесу свију нас победна цена остаје на страни фикс-идеје, једном речи велико тежиште невидљивих услова не улази у ред материјала, са којим обичан жонглер намерава решења органских пројеката. У једној својој студији Вудро Вилзон износи, да је политичка планета американског живота покрет Њутонових принципа, велики председник налази траг трансатлантске уставности у математичкој концепцији првог американског законодавца. Снажан осећај за вишу тачност навео је уставног творца американског реда, да рефлективан аргуменат са којим је зидао зграду солидне

друштвене заједнице осветли и истином небесне механике. Тако нас води овај велики човек у тајну једног легендарног напредка наше савремене средине. Без и једне скрупуле наспрам деликатне осетљивости Карлајлове истине, ову је наш политички доктринар и спекулант излагао свима повредама, и кроз све улоге које је играо ређао је за собом нове доказе, да је народни живот и толики свет социјалне мистерије везао за схватања најнижег ранга.

Време је одмакло, парламентаризам је прошао кроз многобројно искуство и наишао је неумитни закључак: — слава политичког метафизичара претрпела је велико помрачење. У једном писму Д'Аламберу Волтер скреће пажњу, да се болесне заблуде овога света не лече средствима метафизичара, већ оруђем факата. Државници од гласа умели су, да са дубина живота и њених закона покупе материјал за епохалне реформе њихове савремености, они су не само бежали од широких савета политичких философа, него још и отворено устајали противу насртљиве амбиције друштвених теорија. Тирго је велики пример из ове класе прослављених практичара, а чувени енглески државник Canning говорио је, да „The business of the reformer or legislator is to redress practical grievances, not to run after theoretical perfection“. (Задатак реформатора или законодавца је, да исправља практичне тешкоће, а не да јури за теориским савршенством). У ствари тајна великих истина свакада је долазила са мирне подлоге стварног живота, а власт њива само је патила шаренилом теориске игре, која је пролазне ствари и кратке моменте уносила у ткива догматичног знања. Парламентаризам за велики део развијао се под погодбама ове друге појаве, а на њему и његовом изборном пореклу разочарани грађанин нашао је и по који акт чистог теориског трика. Духовито преставља парламентарну институцију Луји Блан, саркастичко опажање француског револуцио-

нара носи оштро обележје политичког песимизма, управо овај склоп модерног представништва Блан поставља на пешчану безначајност апсурдне игре изборног броја. Парламентарна уређеност је пренети број из народне масе, и за законодавну употребу утиснут у нарочиту логику административне улоге. Сву борбу изборног броја Луји Блан своди на узани круг плуса и минуса. Парламентарну већину узима као мањину плус један а мањину тумачи као изборну већину минус један. Овако гледана ствар одбаца све услове, да се парламентарна организација модерног друштва усвоји у извесним основним улогама, а исто тако у многим детаљима њене радне природе као легални израз моралне и материјалне доследности. Сам факат да толико славење парламентарног режима прати поворка народних невоља, и да на очима модерне установе све више узима мах река примитивног очајања и декадентних појава, изазива већи број присталица антипарламентарног убеђења. На овој појави политичког незнабоштва, међутим, није сређена сва тежина негативног аргумента, о самој институцији и њеном демократском пореклу књижевна оцена је огромно велика, али без правог покушаја да се донесе суд крајњег закључка. Речено је, да прилике одређују политичке мере, да диктаторску улогу на земљишту стварне политике изводе реалне појаве. Један од великих истраживача на пољу друштвене и политичке мисли утврдио је, да је значај речи „слобода“ објашњен са две стотине дефиниција. То је очигледан пример релативне употребљивости теорије у општем друштвеном и народном животу. Бланов плус и минус има много тачности, живот је везан за вештачку основу, наметнути су му механички проналасци са врло много убедљивог ефекта, да изборна механика парламентарног уређења од човека у његовим главним идејама и задаћама, па све до далеких израза кроз које се јавља материјални интерес и сваки акт из општег некуса, ра-

справља одвојено од диспозиција, које су положене у карактеру и виталној особини једнога народа. Речи театаралне сјајности удружиле су се са бројем, управо под звучним терминима политичке фразеологије демократски парламенат саставио је изборни систем броја. Парламентарно законодавство носи на души капиталне моралне повреде, оно је од почетка до краја психолошка слабост и нерационална борба између уображеног факта и неумитне органске логики. Одсудне неистине владају баш у средшту бројног система, са те тачке ређају се конкретни докази, да теориски смишљене предпоставке постају у судару са супротном природом стварности неморалне опасности судбоносних могућности. Намештени број модерне уставности остаје за увек недоследан покушај, да се царством виталних истина управља по вољи веће гомиле изборних куглица. Општи осећај се не вара, да је претежна фракција бројне силе одредила власт једне политичке боје средством лажног фабриковања суверене изборне спонтаности, да је у целој ствари само комедија претенциозне лажи, која очигледну нелојалност према отвореној истини и здравом разуму узима као погођени пут модерне политичке школе. На прљавом резултату изборног броја, на целом процесу борбеног односа између плуса и минуса популарни инстикат доноси закључак негативног веровања, а политичар професионалног интереса налази формално залеђе за свако дело разорног демона из школе модерне догматичне заблуде.

Остаје за увек тема интересантне студије, са колико снаге отпорног конзерватизма култ формалне светиње брани у средини савременог друштва апсурдну практичну логику. Тамо где до пуне очиглеености ток живота обара власт легалног формализма, где се непомирљиво манифестује самостална тежња реалног факта, и на тим јасним појавама индолентни свет у осуству одлучне везе са својим интересом, тражи практична решења и из-

лазе на велику просторију општег напретка средством формалних тачности. Са тог извора илузивног реда човек је храњен инспирацијом за доктринарна схватања и за полумере формалних конструкција, са тачке ове судбоносне маније за површне ствари човек великих интереса и неограничених дужности спуштен је на дегредирану улогу аутоматског смисла. Искуства толика и многа пружају ред убедљивих доказа, да су људски карактер и социјална енергија претрпели велике штете насртајем легалног формализма на њиву природу, да је чиста и активна диспозиција живих факата оруђем формалне логике претворена у дремљиво стање равнодушност човека. Сад долази трагедија горких доживљаја, таленат који живи од перверзних тековина неодговорно руши са положаја удешене сигурности један по један услов народног опстанка и напретка, легална формалност дала му је прилику, да у великој судбини целине обрађује интерес рђавог карактера и моралног бандита. Модерни политички ред, изборни процес уставних начела и конкретни закључак парламентарне власти развили су систем корумптивног утицаја на свима местима, са којих болесна амбиција и материјална пожуда може да спроведе своје намере. Са јаким осећајем израђено је уверење, да у храму парламентарног божанства председава дволична светиња Јануса, у том дому модерног политичког култа свет је разочаран застао пред оргијом комедиског и трагичног ортаклука. Формални живот у истини постао је главно и све, а без илузије више свет се охлађен враћа са хаџилука где је клањао фетишу своје болесне маште. Од песника до философа дигао се протест противу узурпаторске власти уставно спроведене догме, на формулу која несрећу носи одговор је и по који одмах нирванске крајности. Филосов утврђује, да „*Sitôt l'illusion évanouie, le néant reprend son règne éternel*“, а на челу револуционих песника Анатол Франс тврди, да „непостојање Бога најјас-

није потврђује сам живот“. Свело се на то, да је култ формалне политике подчинио сиже служби сјајног и опасног ефекта, да је живот оставио озбиљне дужности, да би у борби теориских контрадикција спасавао труле ствари доктринарног укуса. Суморна атмосфера нашег времена наводи борбеног старца и философа, француског државника Клемансоа, да духовите алузије на себичну нетрпељивост доларске Америке стави у светлост једне карактеристичне оцене. Резоновање неустрашног тигра даје слику о конфузној политичкој савремености, на чијој је широкој формалистичкој концепцији озбиљна стварност изгубила положај управне силе. Јавља се, по њему, немогућност спаса, и париота од гласа који патетично узвикује далекој Америци, „*да Француска није за продају*“, вади аргуменат из трагедије старог света да одслика упорну худ рђавог фатума. Клемансо цени: *Démosthène aurait sauvé sa patrie si elle eût consenti d'être sauvée*“.

Овај и сличан пасус из религије разочарења одиграва објективну манифестацију страха, који притиште душу првога патриоте из великог рата. И он после толике каријере у историској судбини свога народа прилази у извесном правцу веровању Фредрика Амијела, „да бројеви нису мудрост“, и „да апсолутно пренето у детаљ постаје апсурдно и противуречно“. Шта све тек мора осећати инстикт масе која у модерном времену кристалисаних начела местимично вуче јарам потпуне друштвене заосталости. У многим акту њеног страдања и њених мука примитиван човек израђује своју теорију, и чека прилику да осветном истином његовог јеванђеља удари на тиранију модерне лажи. Популарни испади и револуционарни изливи само су практична тумачења осећаја, кога је изазвао организовани перфидни човек и упутно, да вечито сумња, никоме да не верује и у згодном моменту да подметне леђа драстичном испаду. У историји старог датума тиранска воља једнога човека кочила је на-

предак и водила свакој трагедији, а на судбину модерног времена попео се тиранин политичке формуле, да цео народ и државу стави под туторство лукаве механике. Читаво море хучног протеста прелама се на пољу општих интереса, изгледу су замрачени, национална судбина угрожена, краљ и његов народ зависе од милости броја, догме и капризног морала политичких формула. Јавља се неизбежно, — помољава се са даљине слутње нешто што личи на концентрисани ауторитет, у општем осећају да је интегритет животних услова оштећен сваки прави закључке о нужној промени начелног фронта, једном речи слично епидемичном простирању пропагира се тајанствени рад неке нове струје. Ово, међутим, ни у колико није произвољна комбинација политичког безпослитичара, који из своје фантазије вади овај или онај проналазак, да на тржишту политике остави траг осетљиве мудрости, или, евентуално, да са верзијом реши какав свој рачун. У суштини једна од уста до уста лансирана претпоставка дошла је независним путем, сама искуства, посматрања и догађаји сваке врсте изражавају на популарном менталитету крајњу суму могуће диверзије. Са овим се лако не мири режимски заинтересован политичар, и отуда појава благовременог отпора, да по правилу наслућивани акт денунцира реакционарним или диктаторским преколом. Али кад Демонстенова патрија дође у накрсну ватру разорне политике, и национални живот оде далеко на пучину судбоносног експериментисања, није ни неприродно ни искључено, да с неке стране одлучан утицај удари на правац политичких авантуриста. *Соуп d'état* је старо историско средство, и толико пута опробани акт патриотске амбиције, па и дужности. Ова и слична појава не расправља се овде у намери да се препоручи или одбаци један конкретан акт, стварно бележи се само неизграђени глас из политичке атмосфере да размислимо, до којих негативних пропорција је за-

дптала наша актуелна политика. Оно Канингово „to redress“ — исправити, дотерати — остаје пуноважно правило и на рационалној политици уставне еволуције. Време, стварне прилике и његова тенденција, велика прошлост која на расправе актуелног живота моћно упливише, затим национални карактер и типично једне живе индивидуалности дају материјал непрекидног додира, чије претежне одлике осетљиви државник за деликатну равнотежу сложених појава и за дела коактивних услова опрезно ставља у реформне параграфе државне практичне политике. Овака политика полаже испит пред стварним задаћама, она се бави комбинацијама на земљишту материјалних факата, зато своја дела у средини толике судбине не везује за логичне тачности теориских претпоставака, не упућује их правцем који се на размишљању апстрактног калкулатора пројектују у грандиозним тачностима уображеног света. Све, обратно, остаје смртно и носи обележје практичних рачуна. У кругу такве истине свака па и уставна реформа користи земљиште одређене материјалне и моралне природе, она зида на терену на коме је живот и његов напредак израз мирног континуитета. Модерно време и његове институције развијају се на рукама ове истине, а основна заслуга државника који рукује реформним утицајем лежи у томе, да обрађујући конзервативну подлогу живова, чувајући статичку основу толике појаве правилно осети и добро разуме напредну тежњу своје средине. Он ће повредити смисао еволуционих услова, ако животу наметне претеране реформне дужности и у широким пропорцијама једног теоретичара отвори врата за сваки галиматијас и за неизбежне последице основног утицаја, који је као неутрална воља без тесног наслона на унутарње органске законе унео ствари за изазивање конфликтних расправа. Из масе живота ова или она појава застајала је на путу напредног развијања, многи интереси патили су од судбине декадентног

опadaња, а на другој страни цео рачун виталне равнотеже реметила је по која појава, чији је интерес у општем напредном програму тражио брзе успехе теориске савршености. Пред тим фактом који је у историји играо велику и фаталну улогу, реформаторска политика налази разлоге, да тезу напредка брани и средствима рационалног ограничавања, да за осигурање целокупног баланса прибегне и по којој мери рестриктивне потребе. Апсурдне ствари које су трајале једно дуже време постају навика, елеменат опште атмосфере и увек средиште многог неоправданог интереса. Сваки покушај да се тежина основних елемената мери формулама теориске перфекције, да се у расплетном процесу друштвених и народних интереса надмоћна улога додели чистој идеји, изазива чудну економију у живом покрету националне енергије, управо заводи политички организованог човека да у животу и у историји оставља траг оних инвестиција, које су богатство великог капитала растурале по експерименталном дефициту догматичне управе. Демократска самоуправна подлога савремене политике није сваки пут и у свакој прилици кључ за решавање стварних задатака. Познати аутор из политичке групе, Hobhouse, налази, да је сјај ове светиње једна скроз деликатна осетљивост, која се под рђавим утисцима саме праксе спушта на ниво компромитоване улоге и крајње злоупотребе. Идеја савршене теориске тачности још није успела, да у практичним применама гарантује само добра материјална решења, она је могућност и претпоставка позитивних резултата, један релативан услов добре службе, али у рукама човека који разсађује сваки акт дегенерисаности у друштву, идеја постаје оруђе погрешног правца и рђаве намере, она пада у службу неспособне амбиције, неморалног интереса и закулисног утицаја од прождрљивог себичлука до криминалног испада. По Хобхаузу демократска самоуправа није солуција по себи, она је „an instru-

ment with which men who hold by the ideal of social justice and human progress can work, but (to фатално „али“) when those ideals grow cold it may, like other instruments, be turned to base uses“, („инструменат са којим могу управљати људи који се држе идеала социјалне службе и људског напредка, али кад се ти идеали почну да хладе, овај инструменат као и остали може постати извор прљаве злоупотребе“). Као правило упорне сигурности важи, да са висине чисте идеје ораколска открића остају увек за практичну имгинацију најлепше привлачности, да је теоретичар који у светлости практичног прорицања идеализира свет чистих начела непогрешиви тумач логичног законодавства, према томе с гледишта реалне политике и опште хуманости пријатељ прогреса, незаинтересовани заступник објективног друштвеног интереса. Такав положај деклараторске политике изазива само одушевљење, он даје чисте отиске и никада не пати од смртне погрешивости јер конструира практична решења без додира са стварношћу. Са крајње супротног становишта ступа практичар на земљиште живота, да на току многих група актуелног интереса осети сасвим друге намере стварног света. Из лепога зрака јутарњих нада, вели исти аутор, демократија је ушла у обичну дневну светлост, која позванима да владају и управљају боље служи, управо солидно користи онима у чијим се рукама налази кључ стварне политике. Политичари ове групе подлеже свакој критичкој осуди, јер позвани да примењују и тумаче они у току таквог процеса све дубље улазе у масу безбројних интереса, и губећи непосредну везу са идеалистички расположеном теорије постају по критичкој осуди чак и реакционарни рушиоци националног живота. У свему томе може бити врло мало или ни мало тачности и оправданости, а у много прилика факат је да позитивна добит смишљеног правца победно руши илузије. И сам Вашингтон ратосиљао се председничке

почасти под масом критичке кампање, која је ору-
ђем имуне идеје ценила реалну расправу живота.
Не мале тешкоће па чак и многа друштвена тра-
гедија дошле су са идеализирањем догме и каквог
теориског канона, који је прошао кроз велику фра-
зеологију модерног демагога. Народна маса морала
је падати у погрешку, да један део учења из ап-
страктног јеванђења помеша са својим здравим ра-
суђивањем, и због тога постане масивна тешкоћа
пред најбољим прорачунима државничког талента.
Ова појава праћена је кроз многа историска иску-
ства, њен популаран карактер и таква снага фор-
мулисани су као „илегитимна екстензија потпуно
легитимног аргумента“. Свакодневна опажања от-
кривају сличну појаву на делима лакше контроле.
Архитектонске творевине проширене ван њиове
концизне логике, постају голе димензије са упро-
пашеним укусом, па, вероватно, и са оштећеним
условима њиове практичне службе. Њиов крајњи
нерационализам изражава се у несразмерној суми
капитала који је утрошћен. Али демократско док-
тринарство у политици и његов парламентарни спро-
водник носе још многе друге тешкоће и опасности.

На нашем политичком земљишту догматизирање
је ишло у свима правцима отворене крајности. Мор-
ална лаж и тиранија господарили су са висине
представничке, парламентарне власти; на једној
страни сијао је у моћи и сили лојални слуга догме,
а на другој гоњен је свом суровошћу нетрпељивог
циника грађанин друге начелне исповести. Сам
живот, међутим, систематски оштећиван је, и кад
се већ отворено почело преко рушевина да гази,
глас уплашене и збуњене масе подиже се све више,
са свију страна чује се — Ханибал је пред вра-
тима. Моменат, кад се заблуда хлади а свет враћа
на своје старо место, подсећа на једног великог
критичара политичких теорија, који упознат лепо-
тама спекулативне политике завршава научну ек-
скурзију речима: „чини ми ми се да одам по мер-

мерном почу, где ништа неће нићи“. Ако са мало
већом пажњом размотримо буџетску политику
више деценија ми ћемо открити и осетити, да је
ово дело практичне политике само скупа парада
књижевног разметања. На тој великој функцији др-
жавне организације сусрећемо потврду Трговог
мишљења, да све владе теже само томе да осигу-
рају послушност и паре, и да при томе лукаво ко-
ристе теорију да би очупали кокошку а да она
глас не пусти и не закречи. Сваки наш државни
буџет носи претензију модерног инструмента, пре-
трпан је сликама са којима рукује савремена бу-
џетска техника, али он је био и остаје докуменат
без националне крви. Државни буџет нема никакву
иницијаторску улогу, у свету практичних и при-
вредних појава на које буџет рачуна, он не спро-
води ни један иоле већи акт организаторске улоге,
другим речима око њега не окреће се живот у
компактној вредности свих одвојених појава. Ово
је велика тема и од пресудног значаја за све ин-
тересе наше нације; за њу су везани морални и
митеријални интереси наше земље, она је централна
тачка за разумавање свих проблема и за органске
солуције. Ово важно место из целокупне витално-
сти узгред је додирнуто, да би се фаталност тео-
риске политике показала и у односу са основним
елементом једне активне организације. Организована
финансиска функција, из колективне радне енергије
једнога народа може у времену великих захтева да
умртви и основни услов здравих решења, кад на-
место одређеног синтетичног утицаја на све појаве
цође правцем безкрвне теориске модерности. На
буџетној политици одсечно се представљају варљиви
одједи књижевне практичне праксе, а с друге стране
она је водила народе у епохалне успехе, кад је
безсмртност тражила на делу а не на лепим тео-
риским спољашностима. Поенкаре је тукао профе-
сионалног финансијера Кајоа, и сваки пут меро-
давно је тврђење, да академске есејисте и стручни

мајстори узане рутине никада нису постигли капиталне материјалне прорачуне, које априорно даје сам живот и жива органска логика. У целокупној политици па и у овом делу политичке управе здраве идеје нису схваћане. оне су подлегле униформном знању извесне боје, и дуго време теориског режима у материјалном животу губило је свој практичан значај у завештањима материјалних и моралних дефицита. Један велики пасус историске философије гласи, да „Half of history is mad up of unexpected events that force the stream into a different course“, („половина историје сачињена је од непредвиђених догађаја, који намећу току други правац“), а на том закону непредвидљивих утицаја на живот и историју лежи начелна осуда апсурдне теориске искључивости и механичке политике принципа. За нас је Енглеска извор поучних упута, богато политичког искуства и земљиште урасле здраве логике највише практичне рационалности. Проф. Vossford са једног америкашког универзитета дао је брилијантне радове из политичке и опште историје. Он слика велики значај појава, које су у ранијим студијама одбациване као обичне тривијалности. Тражећи закључне слике из свог материјала наученик застаје и вели: „Нисам могао даље. Упао сам у старе погрешке верујући логици и очигледностима“. Он додаје даље: „Understanding is a question of atmosphere... Without doubt the great mystery drama of the present is the British Empire“ (Разумевање је ствар атмосфере... Без сумње, велика драмска мистерија савремености то је Британско Царство“). Дуги ред стварних догађаја са великим бројем историских одломака око којих се концентрише ова или она конститутивна надмоћност националног талента, на којима здрав инстинкт и чиста практична визија одређују британца да од судбине својих интереса одгурне контролу догме, дају добро израђену слику оних услова, који кроз борбу и живот радног прогреса извлаче резултат снажног

државног ауторитета, пунога реда и савршене социјалне хармоније. У тој средини мистичног изгледа поникле су уставне, моралне и материјалне тековине дубоке националне одређености, на земљишту мистерије развијао се живот отворених истина, које су подједнако подизале социјални осећај и патриотску свест, а у неговању грађанске дужности шириле предосећај за реалне ствари. Од старих дана па све до садашње игре британског живота историја ове нације није примила на себе да разрађује ни један аргуменат политичке мисли, која са својим првим кореном не долази из конкретног осећаја самога народа. Недавно један критичар државне финансиске политике удара на г. Черчила са тачке британског одушевљења за јасну практичну логику. Слично другим местима и у овој једној прилици јавне критике судија показује, да британски осећај признаје само узану практичну философију, која конкретно и ствари материјалног значаја тумачи у светлости опште традиције. За г. Черчила његов критичар каже: If words were coins, if rethoric were the same as revenue, if we could pay our debts with perorations, what a brilliant chancellor of the Exchequer Mr. Churchill would make; what a noble surplus he would show. But soft words balance no Budgets. A deficit of F 36.000.000 gives a grim reply to the most eloquent protestations on behalf of economy“. („Кад би речи биле готовина, а реторика исто што и приход, кад би наш дуг могли платити са перорацијама, какав би изванредан министар финансија могао бити г. Черчил; какав леп суфицит могао би показати. Дефицит од 36 милиона фуната даје мрачан одговор на најснажније протесте у корист штедње“). Овај одсудан став противу вештачког мешања речи и фразе у стварном интересу показује, да из живота компликоване садржине Енглеза на првом месту уклања некорисно шаренило државничког глумовања, да он акцију смисла и успеха схвата у прецизној одређености самих факата. Об-

јашњење све мистерије британске империје лежи на овој страни отворене и непосредне расправе, на интересовању за прилике и живот које скраћеном линијом практичног разумевања удара на сваки проблем са његовог централног значаја. Британски грађански таленат под оваким погодбама сачувао је жив додир интересовања и политичког права са земљом савршене демократске уставности, кроз неформулисани однос са својом државом он није играо комедије његовог континенталног имитатора. Боље загледано негодовање наспрам научне претензије државне управе подиже вео пред тајном силног напредка, управо објашњава да је уставно господство енглеског народа дело човека, који се одбранио од ропске подчињености субјективној теорији, који је задржао положај објективне јединице и он владао нормом а не обратно.

На много крупнијим линијама прошле историје и живог искуства савремене Енглеске види се до крајње тачности, да је куражан енглеиз и његов мудар сенат продукат природног процеса. У ушима империје још се чују речи војводе од Јорка, младог и паметног сина енглеског Краља, које је он у великој мисији царевинског амбасадора изговорио у Новом Селанду. Принц велике уставне традиције открива грађанину далеког света, да интереси империје и њених грађана далеко стоје од принципа и уставног декорума модерне школе, да живот велике државе са другог извора црпи своје лекције. Симпатични грађанин краљевске крви уздиже у отворености и искреној простоти речи величину реалне уставне вере, он се обраћа идеологији органског закона у животу. „Престо је“, каже Војвода од Јорка, „велика спона уније између свих делова империје“. После ових речи долази концизно тумачење енглеског уставног живота, и „the Duke declared that the Empire rested not upon constitutions or legal documents, but upon men, personal contact, and human sympathy“. („Војвода изјави, да царство не

лежи на конституцијама или законским документима, него на људима, личном додиру и људској симпатији“). Ако у опште и за нас има још које место здраве поуке, овај класично лепи стих из уставног разумевања, овај снажни осећај за основу народног напредка може нас одвести познавању наших интереса и наших дужности. Он ће нам рећи да су праве истине поред нас, да их ми боље осећамо и тачније меримо здравим разумом човека и патриоте, поузданим инстинктом друштвеног човека и грађанина, а да на нашу штету узурпирамо однос који нас везује за историски живот, да злоупотребљавамо бенефиције које нам нуди наше време, кад законе првих истина потиснемо уображеном начелном надмодерношћу и нормама сумњиве моралне искрености. Војводино правило уређује реке, богати поља, пуни амбаре, оно спроводи друштвени ред и из примитивне средине води живот путем културне уређености. Оно је одушевљени апостол великог учења, да је човек доследан и јак, осигуране будућности и центар напредног живота, кад без Русоа, Томе Мора, Маркса и других мислених диктатора у реалном животу прими сам борбу и у личном додиру оруђем хумање симпатије прошири моћ разумног и моралног грађанина. Енглеска уставност у истини лежи на овој основи, она служи и развија се у слободним границама људске социјалне природе. Наш живот, парламентарна власт и политички систем налазе се на антиподном положају научне разраде, све је карактеристична школска смишљеност, легална логика и теориско умовање које човеку намеће да резонује и осећа по правилима празних шимера. Погледајмо какве страхоте оволике апсурдности преносе на живот и на толики свет народних интереса. Човека, грађанина и патриоту бацили смо на дно гнусне гладиаторске арене, ту га ртзтрже лажна теорија, себични политичар, рачун перфидног човека, зеленаш посланичке претензије, ту на мукама уставне инквизи-

ције издише изданак велике прошлости и сјајне историје. У времену кад пред вратима престоничког гробља скрхани ратни јунак проси кору хлеба, а народ улази у муке сушне године, тада у режиму формалне традиције свест се не диже, но у мраку замрљеног осећаја позива Шаљапина да за скупе паре одпева једну. Овај случај моралног препада само је ситна појава у реду абнормалних ствари. Много је интересантније и упадљивије одушевљење политичких и друштвених ментора за финансиско задужење земље и јавних корпорација на страни. Само паре и паре, да бедни виртоуз на позорници пресудног утицаја подигне живот на висину лажне активности. Изазива се вештачко пословање, афере просипају неморал страшне осветне могућности, а недирнута остају толика важна питања, за чија решења постоји сваки услов, да комбинације националне крви у друштву са сопственим средствима изведу читаве партије једне јаке и врло значајне материјалне еволуције.

Да се објасни материјални и морални напредак Енглеске њена уставност није ослонац, који ће пружити потребне податке за то. Сами догађаји и акција појединачних државника пружају онај материјал, без чије анализе правац уставног развијања у Енглеској остаје неосветљен, према томе и од мале користи за практично интересовање с друге стране Ла Манша. Треба, пре свега, знати, да је Оксфорд центар идеалистичке философске школе, где политичка мисао класичног доба служи за идеалистичко инспирање доцнијих практичара. То није теорија која намеће своју вољу у свакодневним питањима живота, већ извор непристрасне загрејаности највише мисли за мисије широког човечанства. Многи енглески државник носио је у себи користан напитац из школе класичног идеалисања, и силазећи у средину непосредне дужности гледао је на практичне задаће без конвенционалне предрасуде и без пасије за смртне испаде. Из те школе

која логично одговара дубљим практичним концепцијама дошло је „an unquestioning respect for freedom of life and thought, a mistrust of passion... a sure consciousness that the poor are the fellow citizens of the rich, and that statesmen must as a matter of fact consider the welfare of the whole state“. (Prof. Murray). („апсолутно поштовање слободе живота и мисли, неповерење према смртној загрејаности... једна сигурна свест да су сиромаси суграђани богатих, и да државници по себи морају гледати на благостање целе државе“). Тај осећај, како каже проф. Мареј, јасно се опажа на новијој политичкој мисли и акцији од Пита и Фокса па надаље. На државничким делима, међутим, ово се маркантно одсликава и преноси као поучна вредност на свако размишљање из практичне политике. Није чудо што Вилзон у свом великом делу „Конгресионална Владавина“ подвлачи, да је у добу Гледстонове ере вођено рачуна о томе, шта ће радити г. Гледстон, и не шта намерава радити доњи дом. Овај факат износи, да су истакнути енглески државници могли имати у рукама пун империјум државног администрирања силом отворене уставне прилике, да људи високе класичне културе на живот и време преносе практичне идеје, чије је обележје у сваком случају била материјална тачност веће отмености. Енглески уставни живот не познаје експериментисање континенталног парламентаризма, али зато у целој еволуцији слуша изузетни карактер и државничке сугестије отмених природа. Толики недостатак парламентарне механике у енглеској уставности тумачи се осећајем масе за надмоћну вредност правих државника, и једним великим практичним инстинктом који приоритет утицаја на општи живот безусловно везује за таленат и моралну врлину. У политичком животу овога народа осећа се елеменат поверења, и мандат подупрет таквим психолошким фактом био је од вајкада ефективан подстрек за изузетне и слободне реформаторске улоге. Историски је по-

знато дивљење Наполеона III. за реформе енглеских државника. У једној прилици изражава пред својим економским учитељем, Кобденом, одушевљење за Пилову реформу, и истиче да би био срећан да слично види у Француској. „Ми у Француској“, вели цар, „не изводимо реформе но револуције“. На овој тачци разликује се дух енглеске уставности од онога у осталој Европи. Британски државник је увек био у улози социјалних и политичких рефорама, док је у Европи исти за велики део остао политичар и експонент чисте политике. Да додирнемо једно веће време европске политике, које је у ближој будућности изазвало два потпуно супротна резултата.

Главни стуб европске дипломатије од 1815—1830 био је кнез Метерних. Сви конци европске политике стицали су се у његовим рукама, Метерних је стварно заузимао положај главног фактора у судбини Европе. У глави овог аустриског државника прављени су планови за политичку формацију европских народа, управо велики канцелар стварао је историју једнога времена. На моћи и успеху Метерниха заступљени су сви разлози, да се његове идеје и државничке концепције утврде у ред органске политике, која се не боји изненађења и за све будуће дигања има логичан ранг у основном плану доследне дипломатије. За себе тврдио је, да је „ein Fels der Ordnung“, а његови потези били су ауторитативна одсечност једне апсолутне поузданости. Метерних је, тако је изгледало, газио по чврстом земљишту велике политике, и сваки пут остављао је убедљиви траг да његова дела опасује зид трајне консеквентности. Али и поред тога велико на овом моћном дипломати било је у главном рачунање будоарског политичара, који по примеру многих европских државника покушава да стварност моделира по својој вољи и по претераном поверењу наспрам вештачке политике. Савршена дела оне конструктивне политике, која на добро,

логици вештачке имитације погрешно налази солидну израду великих оригинала, доносила су у току историске функције разочарења и трагедије. Грандиозности ефекта грејале су заблуде и до фаталне тачке отворених повреда саме природе једног руковању си живим сижеом лежи прво и последње слово целокупне историске тајне. Метерних је овако схватио своје задаће, и у служби његовој ишао је до краја теориске генијалности. Са великим природним осећајем за логику реалног факта, енглеска дипломатија остављала је настрану игру произвољних аранжмана, она је у дубоким тенденцијама времена и садржине гледала границе државничке улоге. Начелно размимоилажење код основне концепције водило је Метерниха у оштар судар са конзервативним рачунима енглеског дипломате. У времену своје диктатуре у концерту европских сила Метерних удара на тешкоћу Канингове опозиције, и не свом положају империјално велики на Канингу гледа *bête noir* свога времена. Илузивно убеђен у апсолутну моћ његових закључака, окреће се великом енглеском државнику са осудом, у којој негира истине Канинговог схватања и чак дотле иде, да на њега баци проклетство, да га стави на место несрећног фатума у европској судбини. За њега је генијални државник био несрећни метеор, кога је разсрђено провиђење сурвало на европу, („the malevolent meteor hurled by an angry Providence upon Europe“). У политици велике дипломатије као и на земљишту националног политичког света органске погрешке изазивале су исте катастрофалие последице. Две дипломатске различите школе у супротности њихових крајњих израза показују, да историја и живот режирају своје сцене по једном и истом мотиву органске доследности. Метерних је водио бригу за ред широке дипломатске уставности, која је тумачила живот као механизам подесан да се на њему опроба сваки акт чистог опита. Он је го-

ворио о провиђењу, али му намеру није разумео, тајну енергију више силе под својим ногама није осећао. Живот има једно лукаво стрпљење и за амбиције формализма, али кад тад он се окреће правцу здраве предиспозиције, да на таблоу опште историје утисне једну драстичну опомену више, да мимо воље унутарњих истина постоји само свет опадања и трагедија. Прошло је кратко време и реакција је показала своје прсте. Дело почиње да се руши, Метерних напушта престо своје дипломатске величине, бежи ван земље и говори, да је провео време на подножју вулкана, а никада није помислио на ерупцију лаве. Вештачка Аустрија дипломатског суверена за мало више од пола века после те велике каријере у европској политици пада у прах, а следбеници Метернихови беже у свет, не носећи собом ни један фрагмент из завештања сјајне политике. Са друге стране светли рационална мисао Канингове политике, а његова отаџбина продужила је да на путу националне глорије развије још више величину британске империје. Овај „несрећни“ метеор Метернихове оцене умро је у својој увећаној и ојачаној отаџбини, и уз помпу захвалне нације сахрањен је у вестминтерској абеји. Још као академски грађанин млади Канинг уређује лист за ужи круг универзитетске омладине, и у првome зраку озбиљног размишљања са протестом противу одушевљења за стране мотиве опоменом се бори, да енглески грађанин у сваку творевину уноси национални осећај, карактерну одлику свог народа и велике моменте из сопствене историске традиције. Кад је стао на чело политичке судбине енглеског народа, славни државник игра улогу непогрешивог интерпретатора, јер у његовом државничком јеванђељу биле су исписане истине пуне снажне материјалне мисли и респекта за велику нацију. Он није говорио да је „стена реда“, а још мање пред светом просипао на своје противнике мистичне осуде по вољи разсрђеног провиђења. Од првих дана кад се

таленат савија у љуспи своје одређености, па до последњег момента из огромне активне улоге, Канинг је остао доследан бранилац рационалне политике, и кроз свет великог покрета пронео ствари здраве конструктивне одређености. Вилијам Ралф Инг подвлачи: „what governs the Englishman is his inner atmosphere“ („шта одређује енглеза то је његова унутарња атмосфера“), а на примеру државника Таљерановог и Метерниховог доба, као и на дугој листи енглеских великих људи видимо, да је сва уставност британског острва унутарња атмосфера истакнутих личности. И Канинг је слушао сугестије своје интимне атмосфере, он се није ширио по илузивној могућности и предпоставке, у вештачку политику веру није имао, али зато свога краља и своју отаџбину послужује добро. Ни у једној прилици ми га не чујемо, да своју тезу брани теориским аргументисањем, реалне дужности и реформне задаће не објашњава китњастом фразеологијом уставне боје, на против он сваки пут остаје одређени човек у средини хучног живота. Са поносом његов биограф истиче карактеристичну простоту снажне државничке одређености, визију сигурног карактера и дубоки додир са живом стварношћу. У једном писму лорду Малбесберију шеф спољне политике Енглеске вели: „we can break off upon nothing but what will bring us from sleep and stupidity into a new life and action“. Ове речи носе екзактну меру позитивног мислиоца, Канинг каже да само делом из сна и глупости могу ући у нов живот и акцију. Слог ове тежине изражава сав смисао енглеске уставности, која од свог рођења са временом иде напред. Феноменална одлика енглеске уставне мисли показује широку концесију државничком таленту, да законе своје унутарње атмосфере примењује на општим интересима. У земљи класичне уставности први државник Енглеске брише реторички амблем и напети уставни декорум, и са куражи убеђеног познаваоца велике мисије уставни

текст тумачи по вољи одговорног човека. Лорду Борингдону Канинг пише: „I must act as I think right. My road must be through character to power“, („Ја морам радити како мислим да је добро. Мој пут мора водити кроз карактер сили“). Овака снага државничке концепције одржала је и проширила једно царство, а друго је помрачено сишло са историског хоризонта, благодарећи људској болесној тежњи, да акцију и карактер замени вештачки анимираним стварима. Енглеска никада није била под туторством теориске уставности, она је одбацивала уставног жонглера а тражила карактерног државника здраве акције. Још један велики пример из групе државничких талената оне Енглеске, чији је уставни живот наш политички теоретичар утиснуо на заставу модерног парламентаризма. Треба видети за који део државног успеха енглески народ остаје захвалан државнику, који је субординирао све да осигура супериорну власт победног разума.

„За осав векова“, каже историк и биограф, „наша је отаџбина знала за четири велика стваралачка државника“. Тако почиње Ф. Харисон своју биографску историју о Чатаму. Виљем освајач је први по реду, он је Енглеску начинио органском нацијом. Едуард I. дао је савез све Британије, Кромвел је подигао уједињену краљевину и основао поморску силу, а Чатам је наставио дело огромне формације, створио је колонијални систем и засновао Империју. Дело старијег Пита, неумрлог Чатама остаје за сва времена историска грандиозност и фрапантан доказ, да је човек пледирао за велике ствари са катедре слободне мисли, да до великог никада није доспевао кад су формална традиција и индолентни интерес одгајен у њој сметали, да интересе земље и народа служи импулзиван таленат практичара. Сваки енглески државник био је први грађанин у средини традиционалног осећаја народа, он је узгред додирнуо и уставне обичаје, али формални слуга израђених система никада није био. У тој

атмосфери дизала се политичка свест енглеског грађанина, а далеко од догматичког апостолства он је постао непрекидни сарадник на оригиналној државничкој акцији, и вечити ученик у напредној школи слободне политике. Енглески грађанин још није сковао похвалну реч за доктринарног политичара, догматичном практичару не признаје ни једну врлину, он је некретљив у веровању да снажни таленат слободне акције преставља све у служби живота и напредка. На дивљем острву Шенијевог слављења Чатам је владао по уставним прописима своје генијалне инспирације. Његова је доктрина била, да је очито народно незадовољство довољан разлог за журну акцију (that manifest discontent in the nation was sufficient ground for urgent action), он је и право и дужност једне и друге куће енглеског парламента стављао на пространо земљиште слободног живота (upon the broad bottom of the people). Дужност и отаџбина била су за Чатама два термина сливена у једну и исту концепцију, а кад је дошло време да његов први син иде за фронт, болесни старац заповеда енергично: Иди, сине мој, где те отаџбина позива, не губи ни један моменат у плачу над старим човеком!“ Са том енергијом Чатам је отворио славну каријеру државника, који је од мале Енглеске направио велико царство, он је оставио за собом кључ за разумевање живог смисла енглеске уставности. У првом кабинету свог министровања он енергично тврди премијеру, војводи од девоншира, — да спас отаџбине лежи на његовим леђима. „Милорде“, говори велики Чатам, „сигуран сам да могу спасти моју отаџбину, и да то нико други не може“. („My Lord, I am sure that I can save my country, and that nobody else can“). Овај пасус из политичке вере једног од највећих државника у светској историји, везује огроман ауторитет убеђења за аутократску одлучност практичара. Под енергијом оваких цинава уставност Енглеске дотеривала је природу њене употребљив-

вости до савршенства живе функције, која у подчињеном положају према животу успешно сарађује на свима питањима кроз историју. Енглеска уставност никада није била модерна, али увек савремена и интимни друг живота. Код ових кратко одсликаних примера застаје размишљање да види, шта је то што модерно фундирани живот и окупан у хвалама уставног савршенства излаже потресима, унутрашњој анархији и невољама које закрчују пут прогреса. Загонетка је велика, народ је повучен низ брзи слив многих заблуда, а модерни спинкс утонуо је у равнодушном ћутању. Старо време поставило је правило, да човек на дужности открива себе, а да институције не вреде више од онога што живот извлачи из њих. Логика оваких аксиома побркана је широким генералисањем модерних начела, зато у друштву толико регулаторско право израженој логици доктринарних истина. Секундарне ствари заузеле су став основне воље, изрази дедуктивног теорисања постављени на место апсолутне вредности. а читави ред фаталних последица говори примитивном осећају, да правило старог доба пружа практичном животу потребан кодекс тачних оцена. Да време идеалистичких претензија утврди и одржи популарну власт, оно по природи ствари мора да насрне на убедљивост и самих осећаја, које изражава проста аксиомна мисао. Политика чији се интерес развија у хучном току начелног популарисања, и чију власт пропагира општа тежња за утицајем, неминовно утврђује своју широку употребљивост на механизму аутоматске вредности. Она постаје приступачна силом своје вештачке изражености, демагошки јака и практично успешна производ је чистог формализма, али баш ту лежи конзервативна карактеристика демократске либералне школе. Чувена Линколнова дефиниција демократске владавине није дала политички свет напредне еволуције, на против сав процес ове државне управе лежи на конзервативној навици са

тим обележјем, да ни у своје фоумално уређење не уноси напредне новине, да на место еволутивног у својој служби вуче инертној навици и рутини. Ако се дубље загледа у природу демократске управе наћи ће се, да је у својој практичној тенденцији конзервативна, да себе сматра за последње слово рационалне мисли, због чега сваку игру јачег карактера и талента не трпи под изговором њене реакционарне слабости. У демократском режиму нема место за државничке цезаре, он у својој профаној тежњи одбацује људе Ришелеове и Чатамове величине. У основи болесни ентузијазам за демократску власт популарисао је тривијалне ствари а у исто време уклонио могућност да живе националне интересе у покрет ставља снажан таленат и карактер. Историски утврђен је факат, да демократски режим старог доба и доцнијих времена сјаји у изузетном акту већег реда и прогреса кад је друштвом популарне форме у главном управљао један човек. О Перикловом демократском добу Тукидид тврди, „да је по имену била демократија, али у ствари владавина првог човека“. Чатамова Енглеска живела је у демократској традицији, али је ова била у рукама осниваоца британске империје. Скренута је пажња, да је демократска фикција о једнакости и политичкој равноправности биолошки фалсификат, а с друге стране на целом фронту практичне демократије види се отпорни фалсификат политичке логике, која толерира сваку млитавост на рачун одлучне енергије. Енглеска има отворену аверзију за сваки формални и теориски акт који брани тезу чисто рефлективног супериоритета, па ипак и у њој избија осећај, да се демократски систем у многој прилици судара са тежњама напредних интереса. У једноме чланку „Do we need a Cromwell? („Треба ли нам један Кромвел?“) познати писац Жилбер Франкау истиче: „But we have no single Minister sufficiently courageous to tell the voters of this country that every single poli-

tical reform is dependent on whether or no we as a nation do enough work to pay for it". („Али ми немамо ни једног министра довољно куражног, да каже гласачима ове земље, да свака политичка реформа зависи од тога, да ли или не као нација довољно стварамо да се то исплати“). Земља велике политичке слободе и потпуног демократског реда много пута уздана за Кромвелом, Чатамом и таквим својим грађанима, и она је чак и у последњим данима реакционарно испадала у својим законодавним одлукама. Лудост је, несумњиво, тражити свет теориске консеквентности и на одличној хармонији чисте мисли разумети живе интересе и њихове променљиве вредности. Национална служба овакве заблудне искључивости завршава са катастрофом. од чаролија и видљивог шарма апстрактне убедљивости њива благодет неће осетити, а друштво неминовно поћи путем опште мизерије. Енглеска и журналистички устаје у одбрану здраве свести и опомиње, да свет живи од онога што је на земљи, и у тој атмосфери практичног инстинкта народ демократски васпитан хлађен је саветима чистог реализма. Сам Тајмс у једном уводном чланку констатије: It is a „sombre and brutal fact“ that our fortunes depend on our own prudence and our own self — denial“. („Мрачан је и бруталан факат, да наша срећа зависи од наше сопствене мудрости и нашег сопственог самопрегревања“). Много и много више од нас тражи добро схваћени интерес државе и народа, нами се управо намеће дужност херојске величине, да за љубав лојалне националне службе као здрави практичари устанемо противу нашег сопственог одушевљења за претерана парламентарна обећања. Вилијам Бари у свом делу „Heralds of Revolt“ износи, да „Moral energy is our iumost life; therefore saints and heroes are wanted rather than methaphisicians“. („Морална енергија је наш прави живот, зато су потребни пре светитељи и хероји но метафизичари“). Са нашег чисто практичног гледишта

на свет сопствених интереса мора се гледати очима светитеља и хероја а не метафизичара, у табору ових мало има израђених бораца да на себе приме дужност напредних вођа. Истина се отворено показује, проблеме савременог друштва решава одређена акција карактерног талента. Енглеска историја поучна је прошлост, у њој су демократски успеси заслуга великих епоха, где је начело био човек а сва легална израда стварно практична манифестација изузетне инспирације. Теорија има своје право али је оно ограничено, живот је искључиви законодавац својих интереса, ми нећемо окренути главу од начелних слика али све то оставићемо да тумачи и корегира већи интерес. Само тако и једино тако померићемо наше националне задаће са екстремности чисте политике на здраво седиште будне трезвености, унутарње и спољне интересе навешћемо правцем практичног времена.

Из политичке и друштвене литературе можемо за сопствено практично обавештење извући многи савет одсудне одређености. У мору литерарних обрада, међутим, живи огроман свет мудрости са рељефним израдама времена, његових идеја и осећаја. Ствар је наше оцене шта ћемо из те огромне збирке узети, да боље осветлимо опортунизам практичне логике, да га позајмљеним аргументом контролишемо у његовој стварној вредности. Вудро Вилзон је велики учитељ, са својим радовима подсећа на размишљања стоичког државника и императора, Аурелија, оно што он каже носи дубоку мудрост наше савремености, теориски је савршено приказано а класично јако са пуним сјајем који је у њему. Вилзон допушта једну врсту елементарних, насилних уставних промена, уставни ред и организам легално формулисан пријатељ нашега народа гледа у могућим променама одређеније службе. О уставу вели, да „A written constitution may and often will be violated in borh letter and spirit by a people of energetic political talents and keen instinct

for progressive practical development". („Писани устав може бити и често биће повређен у тексту и духу од народа енергичног политичког талента и одушевљеног за напредни практични развитак“). У овим речима Вилзон износи теорију о конзервативној отпорности уставних прописа, које народ напредне енергије у своме интересу гази и ломи. Једновременно један од највећих уставних учитеља посредно тврди, да практични напредни развој изузетно зида националне и друштвене тековине силом конфликтног судара са редом писаног устава.

Текст има значај меродавне оцене, по којој екстремни конзерватизам једне релативне вредности у изузетним случајевима под притиском живог отпора и разлога уступа место прогресивном осећају. Уставне норме које кроз изборни и парламентарни систем ставе живот и виталну енергију народа у руке формалног реда, и на здраве тежње за напредним променама ударе снагом организоване праксе, такве норме губе демократско обележје, оне су стварно оруђе са којим рукује клика и политика закулисног рачуна. Поред тврђења великог американца природно место заузима закључак, да живот као на свима пољима исто тако и на уставном земљишту изазива реформне потребе. Сама идеја демократске власти била би чиста догма и у основи компромитована теорија, ако би под свима условима заступала имунитет уставног програма.

Пред имуном светињом демократског принципа здрава мисао заклетву није положила, свест човека не пада у погрешку да пролазне и хипотетичне ствари инвестира правом вечите власти. Још врло стара мисао учи да се здраве константности развијају у току и покрету, да је грандиозна тековина стварана са временом и његовим променама, а на политичком пољу спекулативни дуел развијао је крајње теориске заоштрениости, одакле је ницао разнолики облик друштвеног уређења и конститутивног каналасања. Вилзоново учење опомиње, да

практичари врше здраву и доследну службу, да на мисији материјалне професије правилно обрађују услугом теориских поука одређена питања националних и друштвених интереса, ако на огромном терену живог прогреса приме тачности из једне нарочите природе, која на свакој појави показује тајну нерешљиве еволуционе загонетке. Само демагог и конвенционални политичар заступа теорију завршених друштвених истина, једино човек који у политичкој професији триком и конспирирањем под фирмом објективне службе учвршћује привилегију свог утицаја, само тај узани менталитет и такав наметљиви интерес налазе, да је легални и уставни положај њихове власти природна основа за сав живот и за сву вечност у којој се пројектују народне виталне тежње. На овом фалсификату инфериорни човек организује конзервативну власт модерног издања, са њиме врши се prostituteсање идеалине стране политичке философије и подиже несолидни демагог. Велике ударе народ је подносио од демагошког тумачења политичких истина, које је интерес нарочите клике чувао средством сваке моралне преваре и сваке могуће бруталности. Трагедија се јавља на делу опште закржљавости и на декадентним израстима под стаблом вештачке политике. Демократизам има ту заслугу што се у истини реакционарно бранио од новина карактера и свежее енергије, што је интересу рђаве садржине чинио велике концесије и од чисте идеје створио свет узане догматичке службе. У таквој средини државник-философ чини природно откриће, да живи импулс опште виталности актом унутарње снаге обара легалне формуле, и силом крчи пут чистог напредка. Врло је велики и врло дуг ред искушених препона, које је демократски систем наметнуо напредном и органском интересу друштва.

Наша средина долази на велико место негативног сведочанства, за нас је култ популарне владавине одвео сав народ у профани храм националног

незнабоштва. Буџетске милијарде дејствовале су као несрећни бич демагошког времена, које је у потпуном партиском делиријуму трошило снагу и своју тековину. Наш демократски систем руковао је са великим парама и блага проћердао, народ и земљу у дугове бацио а сам живот оставио на најнижем нивоу примитивне екзистенције. Сер Хенри Мен залаже велики ауторитет кад тврди, да је само искуство створило велику сумњу у демократску непогрешивост. Чувени познавалац овог проблема говори: „The more the difficulties of multitudinous government are probed, the stronger grows the doubt of the infallibility of popularly elected legislatures“. („У колико су више испитане тешкоће колективне владавине, у толико више расте сумња у непогрешивост популарно изабраних законодавства“. Леки, с друге стране, открива у демократском парламенту „већину интриге“ и поремећај централне силе, кроз своје велико дело оцртао је демократску владавину бојом најоштријег песимизма. Ово излагање нема намеру да упућује начелне замерке самој идеји популарне владавине, оно је ужег задатка и тежи само томе, да демагошки браћену теорију осветли са виших тачака реалног интереса, и изнесе унеколико како изгледа пред непристрасиом критиком признатих ауторитета. Све проткива природна жеља, да ова земља изађе из атмосфере чисте политичке полемике и кампање, јер њени интереси и њене задаће траже сасвим друго. Ми смо прошли кроз дуго време фанатичне расправе и тражили да сваки крај општих интереса подупремо са модерном теоријом. Ми видимо шта смо унутра добили а слутимо шта нам споља долази. Изгледа да у заблуди чисте догме заузимамо прво место, и да смо потпуно превидели илузорне стране наше политичке борбе. Са једне компетентне стране долази мишљење, да „noble principles butter no bread, they grease no wheels“, („отмени принципи не омашћују хлеб, они не подмазују осовине“). Са толиким тешкоћама

на нашим леђима и са толико мало ведрога на националном хоризонту ми морамо помислити и на основније реформне дужности, а још велики Бекон тврдио је, да „He that will not apply new remedies must expect new evils“. („Овај који неће примену нових средстава мора очекивати нове невоље“). Изгледа да је моменат наишао, кад у отмене принципе нико не верује и кад осећај масе и њен инстикат бежи од нових невоља а нагиње новим средствима. Јавна дискусија оцртава многу тајну, а у њеном поверљивом делу као да дубоки популарни осећај револтно устаје противу формалне заблуде и њених последица.

Са свих страна детаљног разматрања проблем политичког друштвеног уређења своје карактеристично оцртава на практичној улози саме институције, другим речима кроз замршену психологију ове никада дефинитивно обрађене теме јасан траг оставља практична природа једног материјалног опортунизма. Апсолутно је тачно тврђење, да уставни еквилибријум представља врло осетљиву деликатност, и да, по томе, легално зидање те основне функције као и све доцније промене на њој изражавају задатак огромне тешкоће и одговорности. Посвећена служби у храму практичног рационализма, уставност се сусреће у вршењу тог мандата са огромним редом факата, чије тенденције од крајњег сепаратизма и анархистичке искључивости до лојалне мирољубивости треба везати у диктат једне врховне органске воље. Едмонд Берк бојажљиво примећује: „It is a difficult matter even to touch so complicated a machine“ („Тешка је ствар чак и додирнути тако компликовану машину“). Време и материјал његове стварности врше, и поред свих тих опомена, своју реформну вољу, време на овај или онај начин пробија загушену атмосферу и на компликованој машини изводи ревизију инстиктне одређености. Државник прави будно чува велики положај помирљивог судије, кад навреме скривени

смисао напредних мотива истакне у норме актуелне власти, отклањајући на тај начин опасне последице из конфликта између савремених недостатака и напредних реформних осећаја. Контов мото: „Savoir, pour prouver, afin de pourvoir“ важи као формула политичке психологије, чије умишљаје има да реши куражни карактер и таленат правог државника. Његова је ствар, да отмене принципе помири са прозаичним задаћама стварности, да нове невоље спречи применом реформних новина, најзад да уставну компликовану машину одржи у равнотежној акцији додавајући једно а уклањајући друго. У кампањи и полемици, међутим, где је здрав разлог одбачен догматичним бранењем живог интереса, по природи саме ствари систематски се гомила материјал за реакционарне потресе и за последице опште катастрофе. Треба размислити, да ли теорија заступана у крајностима идиличне немогућности није она опасност, коју само време и интерес живота просијају на судбину свију нас, дајући на акту катастрофалног искуства једну свежу историску опомену, да ствари рационалне истине нису сваки пут у хармоничној складности са начелним законодавством, које се теориски инспирише и стварни свет посматра у логици фиктивних претпоставака. Демократска теза је једна од најсветлијих идеја напредног времена, а за нашу одмаклу савременост несумњиво најлепша мисао из друштвеног органског схватања и из распрострањене хумане маште човечанства. Као такву ми је успешно можемо бранити и чак сачувати од капитулације пред њеним реакционарним непријатељима, ако све расправе под њеном патронажом контролишемо осећајем за непосредни интерес, ако кроз сам живот и време проткани опортунизам читамо у отвореном слогу стварних потреба, а, с друге стране, солидно апстрактне идеје негујемо брижљивим старањем, да свака појава има санкцију јавне моралне осетљивости. Све што тежи даље у суштини је штетно

убацивање илузивне спекулације и рђаве тенденције у живот, а једновременно одсудно дезавуисање једне начелне вредности. У средини практичне примене демократски принцип није завршеност, према томе теорија уставног и легалног финалитета окреће се на крају противу сваког смисла популарне суверености, и у моменту кад силом те заблуде живот осети потрес изгубљене равнотеже, заступници теориске крајности одигравају улогу онога, који са последњим *coup de grace* неповратно пресеца једну каријеру. Загледајмо напредни успех многе позитивне науке па ћемо видети, да екзатно експлорирање по мраку скривене природе од етапе до етапе обара многе ствари из старе научне вере, да би се, на место тога, са новинама новог познања пробило у лепши зрак научног закључка.

Наше време израђено је у драстичним супротностима друштвене теориске мисли; интересантно и карактеристично везано је за вечити конфликт идеја и социјалног спекулисања, сам живот са практичним тежњама и задаћама које носи у себи изгубио је у тој борби сређени смисао одређене природе. Ретко је које дело или који светски часопис, који по коју сасвим стару друштвену тему нису истакли као свежи материјал нарочите студије, а демократизам са парламентарном машином још увек предводи теориско интересовање у свој гомили друштвених проблема. Свакодневна је појава да иоле јачи акт који удара на примљени ред по себи преноси демократско уређење под оштру начелну осуду, да се, управо, за сваки дефекат друштвене организације и иовреде општих интереса отуда демократско начело и парламентарни систем сликају са свима бојама песимистичке осуде. Један од политичких аутора који су се бавили студијом демократске управе налази, да велика одлика овог нечела лежи у еластичној покретљивости, то јест у крајној могућности да са временом и његовим потребама доследно манифестује практичну природу

самоуправне формуле. Тако написано казује само голу предпоставку, јер на земљишту многог искуства истиче се и супротан доказ, да популарни систем државне управе запада и у сасвим антиподну тенденцију, бранећи заузете положаје и по цену реакционерне суровости, према чему одлика применљиве покретности знатно се губи на супротној појави конзервативне тежње. Наша средина, у сваком случају, не познаје Чатамово правило да очигледно незадовољство налаже журну акцију, напротив такав акт револтиране масе бивао је повод за јаче ушанчивање актуелне власти. С друге стране мудрост практичног демократизма у нашој кући сводила се на понављање изборне игре. У Енглеској реформи, у Француској револуције а код нас избори. Водећи политику парламентарних избора земља је морала покупити све резултате ината и празне свађе, али са тиме и многи већи интерес свој принети на жртву чисте илузије. Упорно факта говоре, да је многи морални интерес нашег демократског народа капитулирао пред теориским фалсификатом, а сам живот са толиким материјалним и економским интересима пошао уназад и до пуне очигледности постао количина дезориентисаног правца. Један факт за другим потврђује, да је модерно управно начело у многоме рђаво служило, да је на место дела начелне солидности дало читави ред негативних последица. Демократију представља један енглез као гроб, који све узима а ништа не даје. Поред овог метафора Сер Хенри Мен истиче, с друге стране, да Енглези напуштају једну политичку догму кад је водила практичном поразу (practical disaster). Омрзнуте изборне кампање из нашег круга, и умањени углед парламентарне власти јесу две паралелне појаве, које је израдilo практично и материјално разочарење масе. Њој изгледа, да је демократски систем политичке управе гроб који само узима, а да су његове присталице урониле у заблуди о антеседентној вредности теорије пре факта,

зато толико упорни браниоци догме и кад се она кроз драстичне поразе негативно одужује животу. Суштина ствари је, по нашем уверењу, на једном другом месту. Начело остаје подлога за здраво практично идеалисање али под условом, да је његова конкретна примена добра психолошка процена и у рукама метода, који од једног до другог периода доследно служе реалном интересу. Димензије логично сређене дају целину једне конструкције, а по томе правилу и уставно уређење једнога народа пружа солидно засновану конструкцију, ако је свака ствар осветљена добрим прорачуном и као један сумаран израз правилно унета у конститутивну логику. Ова велика логика државне легалне основе не подноси ствари под маском, и најлепши декорум засниван на обмањивом ефекту брзо постаје игра перфидне намере.

Треба подвући само неколико појава из дуге уставне праксе па доћи до материјала, на коме се у свима правцима непомирљиве супротности начело и живот супарнички држе, управо око једне и исте виталне тенденције водили борбу антагонистичког аргумента. Народ то представља као посао у разкорак, он на билансу рођеног труда и своје куће описује ову појаву под рубриком: кад Бог кога хоће да казни он му прво одузме памет! Истина је сушта, да са гледишта тог узаног али важног биланса демократска уставност и парламентарни режим личе на нешто, што је претрпело божију казну. На изборном војишту демократска војска има један одређени задатак, ова операција парламентарне уставности решава питање најбољег представничког пробирања. На томе тржишту теоретичар је поставио демократску вољу и свест, која путем селекције осигурава карактерне и моралне отмености у великој институцији законодавне силе. Здравно и чисто, најјаче и најбоље има да пружи овај талас народне политичке улоге. У тој предпоставци сам принцип је велики, али од приче до стварности пут пролази

кроз вечност. Идеалистичка тежња изгубила је скоро сваки изглед да се обистини, а на оно што је постигнуто свет се баца са овом или оном примедбом ироније и сарказма. Такав крупан дефицит из моралне политичке школе, која је почела од чисте спекулације друштвене философије и прошла кроз ужу еволуцију политичке теорије, да на земљишту живих потреба организује парламентарни ред и демократску администрацију општих интереса, несумњиво и по свима законима дедуктивног размишљања сужава ауторитет модерног начела на фалзификат способан да легално патронира свакој злоупотреби.

Изборни резултати у вези са личном и карактерном предпоставком у врло много случајева споре искреност демократског начела, они га управо излажу на своме главном акту као немоћно, да велику репрезентативну школу осигура и постави на здраво подножје главног услова. Далеко од тога, да кроз алузије гађамо на поједине примере, ми се нећемо огрешити ако истакнемо сумарну констатацију, да се редовно кроз сваку изборну кампању прогура до законодавне власти знатан број за велики задатак потпуно неупотребљивог елемента, и да по који пример на осећај јавности дејствује чак као неморални цинизам највишег политичког процеса. Аверзија наспрам појединих који као пробрано улазе у круг законодавних фактора и сувише је јака, да академски браћени принцип неопштећено може вршити власт једне крупне органске улоге. Оптужба у много случајева садржи такве моралне доказе, да у истини личности на које је то упућено не могу по самом демократском принципу бити народни представници у његовом посредним утицају на опште законодавне и реформне одлуке. Јавља се уверење подупрето конкретним доказима, да народ у свој парламенат не шаље најбоље, напротив да представнички мандат по који пут поверава врло рђавом грађанском и карактерном елементу. Закључак је, да демос нема

сваки пут довољну меру моралне јачине и присебности, и да заобилази здраво и солидно за рачун проституисаног. Објективан критичар мора забележити и подвући ову појаву, а одатле поглед на парламентарно достојанство открива дуги ред судбоносних последица.

Истакнуто је, да су моралне истине исте вредности као и математичке, да и та врста основних правила регулише огроман свет материјалних појава снагом математичке одређености. Ван њиховог утицаја, размишља философ, живот остаје инертна сила, која се повија за сваком злоупотребом и примамљиво дејствује на сваки акт перверзне природе. Друштво у истини напредног развијања показује, да материјалне и реалне вредности мери са заступљеном мером моралне осетљивости у њима, да на свима тачкама социјалног програма верифицира конкретни значај законима моралног света. Највеће погрешке једно време чинило је, кад се лакоумно удаљавало од невидљиве моралне контроле и допуштало, да се на очима живе осетљивости одигравају препади себичног и неморалног интереса. Сваки случај јавно осумњиченог карактера на положају највише власти значи повреду историског и националног достојанства, отворени чин злоупотребе и моралног издајства. Питање је одређеније истраге, у колико индивидуално овај или онај члан врховне легалне власти није у суштини отровна интрузија у једну велику практичну институцију, коју је теорија и њена идеалистичка предпоставка замислила само у чистој моралној изражености. Едмонд Берк годинама водио је парламентарну кампању противу корупције и људи, који су се без довољних моралних квалификација попели на највиша места. Оштра осуда његове критике донела је метафорне слике, у којима овај велики човек напада на несолидне појаве у друштву и на његовим истакнутим врховима. Окрећајући се на неморалног и некарактерног човека од власти и утицаја, Бекр

енергично тврди, да зликовци и лопуже никада не изгледају лепо док нису обашени. (Murderes and hogs never look well till they are hanged"). Може бити да рођена средина ближе и боље загледана истиче у демократском режиму по кога члана управне организације у ружном изгледу само зато, што се по Берковом правилу на вешала није попео. Са оваким оштрим оруђем Енглеска је чистила не-солидно и нездраво, да данас живи у апсолутно чистој моралној атмосфери, да у својој кући незна за корумптивни и неморални трик. Огроман је интерес све наше судбине, да са оваком неумитношћу заступао унутарње и спољне интересе, а демократско начело са својом уставном разрадом учиниће велики корак унапред, ако реформом и исправком из ткива његове службе уклони појаве моралне повреде. Ово, међутим, није усамљени акт начелне и моралне супротности, парламентарни конфликт у нашем политичком животу пружа још и другу нерационалну појаву, која из основа омаловажава практични смисао савремене државне управе, и у сваком случају демократску уставност гледа у овом и оном правцу неопходне коректурне потребе.

Три видно истакнуте појаве добиле су у дугој пракси наше демократске политике карактеристичну израђеност једног уставног режима, који је сиже националне одређености третирао по рецептури широке начелне школе, одакле је свака па и апсурдна теориска предпоставка добивала власт материјалног утацаја. На крају дошло се до невероватних резултата, модерно теорисање у држави и народу изазвало је многу абортивну наказу, морална и сва практична логика изгубила је центар националне опредељивости, а толики материјални програм запао у руке полуписмене варалице. Само је фирма остала модерна, а све што је она покривала значило је једино ориенталну способност да пантоминске продукције претвори у лукративни занат. Изгледа да наши политички атлети не познају

ни један озбиљан рад из стране литературе, где балканско модерно уређење служи за подсмех и као пример тога, да здраву средину типичне садржине бунован теоретичар и рђави демагог конвертира у руину доктринарне преваре. Толики утрошени труд на формирању наше демократске политике донео је — нерешено чиновничко питање, затим осиротели сеоски живот, кога с друге стране у његовој мизерији осенчава огроман државни буџет и дуга серија важних конструктивних радова, које ни велико државно задужење на страни ефективно није могло кренути напред. Најзад изродио се демагошки дахија, једна неморална сила без које уставни живот ове земље не креће ништа.

Чиновничко питање није проблем који је остао без нужног материјалистичког решења, на њему то је секундарно значење, питање је важно по његовој органској садржини која је потпуно превиђена, зато ова валика конститутивна функција кроз сво време новог политичког експеримента стоји под депресијом безвредне активности. По серди је крупан факт поремећености на менталитету важног органа све државне организације, и само је израз доследне игре унутарњих разлога, што анемична малаксалост прати једну функцију од пресудне вредности за сав напредак, а с друге стране што са тог извора на место енергичног залагања и светлог морала долази и многи акт корумптивне невоље. Овај дупли недостатак на телу државног чиновништва пада на терет наше модерне политике, која је створила своју уставну подлогу али у истини згодну да оргија несметано бесни, да све па и велику улогу која анимира и изводи сваку државну мисао и задаћу редуцира на вредност буџетског полипа. Интерес партиске политике неговао је државно чиновничко питање по вољи рачуна, који су не једанпут брисали сваки објективан резон, стварали један не-солидно фаворизирани кадар и руковођени нарочитом стратегијом произвољно ширили фронтоне чи-

новничке професије. Државна чиновничка политика није васпитно дејствовала. све више показивала је равнодушност за службеничку енергију и карактер, а отворено, с друге стране, листу угледних места попуњавала је елементом инфериорне вредности. Хаос је по себи дошао, и данас сви знаци говоре, да виша власт спрема гилотину, акт немилосрдне редукције, која ће толике екзистенције, вероватно, сурвати у највећу беду. То је фатални одјек експериментисања у држави, која је кроз свој уставни статут водила политику једне несолидне берзанске спекулације, вештачки стварајући високи курс компромитованих теориских вредности. Питање је велико и од крупног актуелног значаја, сме ли држава у данашњој незгодној атмосфери да на бастилско чамовање осуди толике породице.

Политика која се није питала, треба ли државу да служи радна интелигенција или инфериорни човек протежиран са улице, неће погрешити, ако на место драконских одлука покуша хуману солацију. Држава која је допустила да је води лажни протектор модерног уставног реда, и несмотрено отворила врата пред навалом чиновничких кандидата, не може наћи много ни моралних ни практичних разлога да за своју кривицу казни друге, да испаштање за погрешку целине механички пребаци на индивидуалне одговорности. Чиновничко питање упропастила је политика демократске лакрдије, она га није ни ценила ни схватила са његовог основног значаја. У последњем и главном смислу ова функција изражава моралну радну енергију, без које савремено друштво остаје само крпеж и вештачки одржавани живот. Енглеска износи класично сведочанство о еминентном значају државних органа за просперитет једне нације. Чувени Леки овако представља вредност чиновничког утицаја на народне и државне интересе. „The credit of England in the world“ вели он, „depends largely upon the conviction, that public servants cannot be bribed or co-

rupted, may be trusted, do not act by intriguing methods, and that credit has been no small element of her prosperity“. („Кредит Енглеске у свету у великом базира на уверењу, да јавни службеници не могу бити подмићени или корумпирани, да им се може веровати, да се не служе интригантским средствима, а тај углед био је не мали елемент њеног цветања“). Кад је наш теориски алармиста зидао уставну кулу и легалним шаренилом сејао по животу тенденциозне тричарије, онда је за чиновничко питање имао осећај спекулативног шарлатана. Он није даље ишао у тајну демократске теорије и превидео је, да њен практични смисао и успех полази од здраве и правилне чиновничке функције. На овој великој теми испит је рђаво положен, а како је та негативна одлика везана за једну органску вредност из државног модерног уређења намеће се питање, да ли у интересу правилне коректуре не треба потражити уставну подлогу начелне политике и видети, да на њој самој, можда, лежи узрок једне органске поремећености. У сваком случају једну аномалију не лечи друга, зато је важно намеру редукције схватити као акт сваке могуће крајности.

Модерни демократизам дао нам је уназађени сеоски живот. Село и народ на њему награђени су чистом илузијом, сем увећаних дужности и терета све је одвучено у провалију заустављеног напретка, човек и народ боре се у средини примитивних и номадских услова. Потреба је демократског илузионисте, да с времена на време тоном баналне арије отпева коју грандиозну алузију, да је сеоски народ све и да се крма државне политике окреће њему. Стварно то је само један акт тривијалне игре, за то дело треба снага изузетне креативне енергије, која ће узасе имати и реално земљиште добро организоване уставне власти. Ни једна већа концепција не може ништа комбиновати и стварати, док је политика начелне организације излаже променљивом утицају сваког каприса, док рачун крупних

димензија контролише лични карактер једног рђавог легалног система. Прошло је много и много година, под демократском формулом ницали су и падали режими, политика је комбиновала парламенте сваке боје, партије су се везивале у радне блокове и саме долазиле на власт, буџет је ширио своје прохтеве, растао и изашао из корита рационалне оправданости, а село и његов грађанин ни једну стопу напред не одоше. Да је примењена политичка теорија добро схваћала и још боље мерила, свакојако нашла би да се народна кућа и величанствени државни дом зидају сеоским материјалом, да је високо кубе и ошак последње што се има урадити. Политичко уређење наше државе и поред све приче о његовој демократској савремениости имало је баш за тај демос највишу меру индиферентног интересовања. Држава има пуно орнаменталне израде, али и на сјајном декоруму само је видније истакнут ефект непомирљиве супротности; декадентна стварност у средини украсног шаренила и формалног сјаја форсиране модерности сведочи једно — судбином и виталним интересима народа рукује лажни ауторитет, уображени циник и гнусни друштвени конспиратор. Отидите на село једне напредне земље па ће те видети, да тамо и престолица Југославије има много што шта научити, тамо ћете осетити шта трезвени и присебни људи постижу, кад далеко од теориске парадоманије и без научних доктора обрађују земљиште по коме газе.

Енглеска је у томе погледу прешла савршенство, а у тој земљи уставног порекла нећете чути, да народ пати од политичких халуцинација, о свему само о празним стварима партиске политике никада не говори. Енглеска је давно сватила значај сеоског напредка, она је по традицији велико национално и државничко веровање, да народ живи у колиби. Велики адвокат енглеског народног прогреса, чувени Џон Брајт, диктира о томе закон апсолутне истиче, у прославленој формули дао је одсечни израз нај-

веће државничке мудрости. „Palaces,“ узвикује Гледстонов и Кобденов сарадник, „baronial castles, great halls, stately mansions do not make a nation. The nation in every country dwells in the cottage“. („Палате, баронске кастеле, велики холови, импозантни газдински дворови не чине народ. Народ у свакој земљи живи у колиби.“) Беда наше модерне политичке управе види се на беди самога демоса, који напушта своју колибу и њиву, емигрира у далеки свет или по градовима и престоници као фантом који оцртава живот у пропадању тражи пандурску службу. Материјални део државне политике нема на радном националном земљишту одређени став рођене протекције, ту царује потпуни недостатак једног централног мотива, који сваки део привредне и пословне акције упућује у службу националног интереса. И на овом питању народ у демократској управној фигури изгубио је нужни додир са појавама које чине живот и организују његов напредак, и ту је опште интересе оптеретила сметња доктринарне политике.

Код нас ће неки Мак, обичан прописвет или какав пештански јеврејин за 6 или 12 месеци направити паре, постати богат и моћан, његов рад Шумадији неће ништа донети, али зато обичан тип са светске чаршије потиснуће шумадинца, купиће његово задужено имање, етаблираће се као сила и продужити да морално трује а материјално штети једну националну целину. Село, међутим, остаје и даље разбацани живот, изгубљени ред, неколонизирана насеобина са резултатом, да из јаме несавремениости модерна национална дужност поцрпе осудне тешкоће и остане неостварена тежља. Према селу демократски парламенат одиграо је улогу маћехе, за дела сеоског напредка и такве велике бриге он у истини нема ни једну основну способност. Као дућанџија зеленашког капитала парламентарни систем ове земље продавао је селу чист блеф, обмањивао је масу која живи у колиби, али која и пред

актуелношћу и пред историјом представља српски и југословенски народ.

Ако из сеоске куће бацимо поглед на научно уређење наше државе наћи ће мо, да је држава једно а народ друго. Политика сеоског прогреса и народне колибе озбиљна је тема, ту општа цивилизација, национална политика, економија и стратегија решавају своје задатке. Још у прво време наше ере римски император Хадријан гологлав и пешачући обилазио је провинције и села, да својом великом влашћу учини што треба за извор империске снаге. Инстикат римског државника нашао је ван сјајног Рима народну целину и општи виталитет. Наша демократска школа научила је политичког практичара, да, обратно томе, на парламентарном механизму види сав смисао живе акције, да чисту бурлеску свати као драму, која кроз разплет интересних крајности одлучује питање моралне и материјалне победе. Свугде па и код сеоског питања нашмикани политички систем остаје пред народом и историјом кривац велике одговорности. Теориске формуле решиле су све само нису оно, што прогресивне интересе нације спроводи успесима одмакле савремености. Учмавани сеоски живот, живот у мраку и без светлости, свугде на мукама преживеле рутине и патријархалне узаности, такав живот одбацује од себе лаж демократске парламентарности. Поред просјака не живи господин човек, намучени човек и блесави престонички гурман не трпе се и не разуме се. Велико време упропашћено је, а ово огромно питање стоји далеко од сваког изгледа, да на њега падне поглед дубоког органског сватања и интересовање једнот активног покрета. Великог домаћина и иницијатора још увек очекује село, колиба и народ. Парламентаризам са толиким катедрама површних декламатора неће дати таквог вођу, из тога дома неће доћи весник велике сеоске политике. И ту, говоре факта, живот очекује преокрет и другу концепцију уставне основе, а само време прети да даљу небригу казни одсудним теш-

коћама. Ми смо, како по свему изгледа, стали на осетљиву тачку која балансира две крајности — са новим методама кренуги напред, или слеplени за досадању праксу доживети велику капитулацију. Са куративним средствима штедње, која несмотреним опитом редукције чиновника врши дело најгорег канибализма, стварно ништа се не помера унапред. Акт негативне политике једино задовољава извештај рачунски ефекат, он је успех на површини прилика и појава које, међутим, само и искључиво резолутним мерама позитивне акције остају балансиране вредности у кругу националног живота. Ни са те тачке политика сеоског прогреса не добија ништа, кроз такве и сличне опите надуваних обећања наше време и даље продужава, да на место дела позитивне одређености изводи рапсодије разбацианих експеримената.

Ново време демократске политике дало је у демагогу лажног и описног апостола. То није витез који осваја градове, него велики и опасни интригант који руши царевине. Његово је идеалисање интереса, а средства која користи одвратни акт политичке порнографије. Његове истине потисле су јасна сватања и чисте моралне оцене, под маском начелне школе пропеда намере цинизма и амбициозних клика. По једној легенди Аполо је из неке мрачне пећине поручио свету, да даље не може прокламовати истине, јер се на земљи јавио велики број светаца. Слична напаст преплавилa је сав живот нашег народа, демагогија је дала много светаца да храм истине упрљају и њен чист сјај замраче. Политички систем изједначио се са демагошком акцијом, ова, стварно, носи и одређује судбину политичког правца. Добит је негативна, а од моралних руина до материјалних катастрофа корак је далеко. Политика се групише по серкловима, а над овима влада демагог. Посматра се и свугде опажа, да професионални трибун има велику власт у рукама, да је за демократске обмане и политичке победе само-

управног начела демагошка трансмисија неопходни услов. Преко њега у масу се убацује свака тенденција, он је тај који има да наметне веровања, да по потреби тумачи опште задаће и грађанске дужности, да свест и морал популарне масе преведе на страну известног интереса, његово је, управо, да за рачун спремљених планова у народу изводи маневар сваке перверзности. Спуштен на ниво једне ружне улоге демократизам је морао добити обележје политичког фарисејства. Удружен са рђавим људима, завистан од некарактерног човека и обичне незналице, он је своју материјалну мисију и свој морални престиж изложио оправданом сумњичању.

Тешко је помириги службу савремених интереса са политиком демагошки вођену, још теже замислити и предпоставити да такав пут истиче нужни карактер и неопхотни таленат, који ће у мрежи данашњих проблема примити борбу за рачун целог народа. Који је то већи интерес на кога овај политички паразит гледа другојачије, него као прилику да задовољи очекивања једне мале и себичне стратегије. Трибунска акција наших демагога лични на поворку, која се креће за великим фразама и још већим формулима, док је у стопу прати карактеристично порицање стварне вредности од стране поремећеног и исцрпљеног живота. Један аутор тврди: „интриганти и демагози, успешно играјући са пасијом и лаковерношћу незналице и сиромаша, представљају карактеристично зло и опасност нашега времена“. Ми би покушали нелогичан акт, ако би услугу демагога у друштву и маси сватили другојачије, и нашли да она уопште носи друго до опасну инфекцију, која почиње са моралном пустоши да поколеба радну енергију и присебност једнога народа. Питање је, да ли је могућа модерна држава и такав напредак, кад интригант и демагог значе пресудни политички ауторитет, кад лажом и паром насрћу на достојанство човека, на мушки став самосталног грађанина, кад у реалном свету одлучује

морални бандит. У којој мери независне власти истиче се и сам парламенат, кад је свој углед и своју моћ сазидео од грађана изгубљене самосталности, кад се на сваком акту испољеног ауторитета осећа, да му је крајњи извор пропао и предат човек. Тешко је придодати улози демагошког апостола, чак и у друштву одмакле културе, друго до значај простог инструменталног руковања са једним редом вулгарно сваћених појмова, који кроз магловите слике начелне и философске школе уносе у сирови менталитет масе сваки акт конфузне заблуде.

Практично демос под утицајем ових минстреала постаје послушни орган једнога хора, који демократском идеалу чини велико зло самим тим, што широке популарне слојеве на крају одушевљава за баналне спевове грађанског и карактерног самоодрицања. Заслуга је демагошких проповеди, што маса на место здраве мере контролног права скреће у опасну самообману, верујући све више да је она сва власт и сав ауторитет. Као жртва такве сугестије она жртвује и губи природно, постаје извор неприродног и нејасног антагонизма са крајним закључком, да илузијама Дон Кихотске тежње напусти здраве дужности, да оголи и обоси и као немоћна играчка преда се управи демагошких интереса. Кроз овакав процес маса свршава бедно, њен демократски суверенитет изчезава потпуно, а сам живот неизбежно постаје вечита борба за рачун најтежег проблема, управо он се види на излованом земљишту управног питања. Игра са картама демагошке политике не консолидује ништа, напротив сваки интерес и укупна еволуција претиснути су вечитом бригом политичке и социјалне управе, од те прве тачке судбина се не креће на поље отворене и енергичне акције друштвених и националних задатака. Максимум невоље коју у маси изазива демагошки спротођена политика, лежи на страни моралног и материјалног дефицита, који као појава

интерног живова компромитује све позиције спољних интереса једне нације.

Размишљајући о друштвеном феномену зависне логике Карлајл довикује: *Curious, I say, and not sufficiently considered: how every thing does cooperate with all; not a leaf, rotting on the highway but is indissoluble portion of solar and stellar systems*; („Занимљиво, волим, и довољно незапажено: како свака ствар сарађује са целином; и сам лист што трули на друму представља нераздвојни део сунчаних и звезданих система“;) Овако философ гледа на дуги нексусни рад појава, а несумњиво у људском моралном и материјалним космосу принцип међусобне зависности представљава главног регулатора живих појава, које се ко-оперативно допуњују и као сумаран израз једног таквог процеса крајњу испољеност показују на постигнутом резултату ове или оне вредности. Са тог гледишта сва тежња модерног времена за начелним консолидовањем рушена је утицајем једне несолидне улоге, која је рђавим методама продрла до интимне средине компактног менталитета масе. Без и једног контролног пратиоца демагошка акција остављена је најширијој слободи утицаја на свет рудиментарног сватања, и врло често тему грађанског и политичког васпитања расправља средством интригног ширења и отворених денунцијација. Питање је увек актуелно, у колико посао демагошког трибуна није јавни скалдал антинационалне и противдржавне мисије, другим речима да ли у модерној демократији орган демагошке агитације није у главном повод за пуно политичко помрачење популарне свести, и једновремено пропагатор једне врсте анархистичке самовоље. Бежећи од сваке екзактне дужности и чувајући свој престиж фразеологијом која се окреће само теориском оптимизму, агитатор и демагог нема ни једну заслугу за одређене друштвене и народне проблеме.

Он не уводи масу ни у једну тајну њеног материјалног прогреса, јер је ни сам не познаје. Он

лични на велики прелудијум, који се прекида и не везује за текст даље стварности, његове декламације остају предговор ненаписаног и неизрађеног дела. Све је у истини срозано на запаљиву реторику, са малим потезом рђаво сваћене апстракције и погрешног начелног тумачења демагог комбинује партиски успех по цену опасних моралних фалзификата. Са усана тог учитеља не долази објашњење реалних питања, још мање он има смисла за то, да пред огромном активном енергијом радног народа објашњава, како се у модерном времену а средством савремених метода пројектују национални интереси на широкој заједници светске продуктивне иницијативе. Наше доба подноси суву штету од једног неморалног акта, чија је садржина неписменост и драстична неискреност. Ред тако створених политичких бораца није армија која победе доноси, рачун је у основи упућен економским и моралним поразима а на сву лепоту наших политичких тековима свакодневно се просипа саркастична оцена, да је народ покварен и политички незрео. Ако је овај крајњи закључак тачан и истинит, априорно јавља се питање, какав је његов политички и демагошки вођа, да ли је он чист и зрео. Ми би се огрешили о морал и закон просте логике, ако би толики терет негативне оцено бацили на народ, а онога за ким је ишао замислили у анђелској отмености. По среди је ортаклук и само остаје утврдити, коме припада приоритет велике одговорности. Разочараног кардинала Вулсеја Шекспир у својој трагедији Хенри VIII. пуста да узвикне:

Vain pomp and glory of this world, I
hate ye:

I feel my heart new open'd. O, how
wretched

Is that poor man that hangs on princes'
favours!

— „Празна помп и слава овога света, мрзим вас:
Моје срце осећам понова отворено. О, како је

гадан онај бедни човек, који зависи од милости принчева“! —

Стих од векова старости изгледа да би изразио сав патос савремене друштвене бољке, кад би реч „Принчева“ заменили са „Трибуна“ Шекспир би, вероватно, подвукао трагични удес нашег друштва на милости која долази из руку трибуна и политичких демагога. У заблуди маса је страшна и опасна, а трибунски вођа модерне политике успео је, да је толико пута нагна на дела њеног самоубиства. Судбина једнога нарсда мора бити грозна трагичност, кад бедни човек пропадне у ропству трибуиске милости, и блесаво допусти да у његовој кући жонглира пропалица и перфидна варалица. Чист свет демократске концепције неће доћи све догле, док се из руку профаног човека не истргне застава једне велике политичке религије. Ако пажљиво региструјемо главне моменте од којих зависи иоле здрав материјални напредак једнога народа и солидно учвршћавање његове привредне и практичне позиције, ми нећемо ни једаи услов такве позитивне одређености наћи у широкој разновучености научних и доктринарних претпоставака, а још много мање на демагошкој професији модерног демократизма.

У свом великом делу — „Морални ред и Прогрес“ — професор оксфордског универзитета С. Александар даје изванредно добру анализу етичких концепција. Његово централно интересовање окреће се око широког проблема друштвеног прогреса, и деликатни материјал еволуције са укупним утицајем многих мотива на друштвени напредни процес ставља у светлост рационалног значаја психолошких и етичких услова, који кроз доследно положене материјалне организације спроводе до пуног успеха идеалистичке и културне интересе једнога народа. Формуле које професор Александар даје имају вредност оних позитивних диктата, који на моралним и психолошким сликама поучно указују, којим прав-

цем практичне институције и решења материјалне политике постају дела поуздане националне службе. Генетичко порекло великог утицаја овај научењак открива на дубљем додиру више интелигенције са стварношћу, значај великих људи за социјални напредак он доводи у везу са чистијим осећајем за озновне поставке. За сваки практични проблем важи његово правило, по коме они који решавају веће друштвене загонетке носе у себи чисте инспирације са извора неутралне објективности. „Great men“, вели он, „possess their prophetic quality because they have drunk at the same spring as the general mind, but drunk more deeply and without stirring the impurities“. („Велики људи располажу са прорачунском особином јер су напојена са истог извора као и општи дух, али напојени из веће дубине и незамућених нечистоћа“.) Са гледишта одређеног политичког интереса профетички утицај на друштвену судбину не може бити вулгаризирани општи акт, та висока привилегија припада, обратно, изузетној интелигенцији, која са чистом моралном одређеношћу преноси на друштвене интересе објективно резонување дубљег извора.

Демократска политика у сваком акту њене организације показује, међутим, да је у основи слабост вулгарног преимућства, да је притиснута теретом велике субјективне искључености, другим речима да утицаји који регулишу њене правце долазе са пристрастне површине замућеног извора. Политику модерног демократизма мање више руководи мали утицај субјективне нечистоће, она као да нерадо уступа главне улоге чистом и незаинтересованом духу. Закључак се намеће, да демократија потискује објективна решења, и по својој популарној природи додељује управне концесије људима, који не познају дубљу садржину социјалних и политичких проблема. Фатално по режим демократског система лежи само и искључиво на његовој субјективној слабости, он је карактеристично лични друштвени поредак, према

томе оштећен одсуством јачих органских концепција, које бране и чувају свет општих интереса од шикана удешене логике. Исти аутор скреће пажњу, да је у толико мањи изглед слободног развијања, у колико је друштво мање организовано. („The less highly organised a society is, the less chance is there of free development“) Лични и субјективни карактер демократске политике, бар кад је исти фактички превласт извесне демократске управе, искључује велике људе који су природни непријатељ заинтересоване власти, а без ових искључења је свака већа и савршенија друштвена организација, према томе и могућност за слободан развитак. Крајња а једновремено и велика опасност ове практичне логике остаје на страни негативног расположења за објективне разраде, за слободно развијање и за власт моралних истина. Тај факат свакодневно балансира посматрана појава, да се постигнута решења распадају пре но што је њихов практични ефекат продро у сами живот, према томе ми имамо на том пролазном чину меродавно сведочанство, да је субјективна наметљивост неприродан материјал за разраде објективних прорачуна здраве народне политике. Интересовање наше расправе има локалну и националну одређеност, оно се окреће државном уређењу које има да брани националну тезу једнога времена. Са те практичне позиције критички поглед разматра свет, који од органских недостатака до толиких моралних повреда све ниже спушта заставу своје рођене судбине. На великом сату историске истине спрема се последњи удар озбиљне опомене, да са доктринарног и субјективног морамо скренути и брод претиснут са толиким теретом акутних задатакавести правцем других погледа.

Парламентарна машина ове државе и по конструктивној изradi као и елементу који анимира њену функцију продукат је чисто субјективне логике. Парламентарац је прорачун партиског интереса, човек намењен законодавној улози по вољи

субјективних обзира, он се на великом месту државне легалне ориентације јавља са везаним мандатом, управо он дејствује као орган једне механичке трансмисије, која највишој институцији даје субјективно обележје на рачун њене објективне природе.

У парламеват улази човек везаних руку, чудновато пробран а још чудније упућен, да одрекну своје самосталности свесно имитира туђе гестове, да место активне савести и свести изводи продукције аутоматске ограничености. На овој великој позорници објективне тежње и такве задаће изводи човек, који се по захтеву једне више воље, једног рђаво прорачунаог система одрекао достојанствене самосталности и велике мисије објективног јавног раденика. Кроз ту и такову атмосферу државни и народни интереси не излазе на јаке положаје објективне заштите, њих сусреће тешкоћа субјективне силе. Ово зло води оштрој крајности општег распадања, оно је у свему носилац начелне контрадикције која са несавладљивим отпором од живог националног материјала спрема услове виталних потреса. Овакав процес историски се пројектује на катастрофалним догађајима других народа. Читаве трагичне епизоде припремљене су у хаосу политичке забуне, кад се на крми државне управе налазио човек без имуне савесности и далеко од осећаја, да на солидној јачини његовог карактера и његове јавне мисије лежи сва национална будућност. Модерно парламентарно уређење групише људе у редове маникинске улоге, оно им одриче право сопственог расуђивања, чини их теретом субјективне воље и прави извором највећих опасности. Њива велика привилегија служи тактици организоване партије, у тој тактици срушен је сав смисао законодавног чиниоца а утврђен јак органски разлог за велике цоразе. Код апарата који је својим субјективним интересом прогутао објективног човека Тен утврђује основни повод француске катастрофе. Он

тврди да „d'èjà avant l'ecroulement final, la France est dissoute, et elle est dissoute parce que les privilégiés ont oubliés leur caractère d'hommes publics“. Добро анализирана ствар доноси уверење, да уставна основа која је своје начелне улоге везала за логику механичног интереса, а превидела напредну тенденцију живог организма по себи изазива појаву равнодушног јавног раденика. Један признати научни ауторитет тврди, да се у моралним и духовним напорима обрађује култура националне виталности. („The culture of a nation's vitality is placed in moral and spiritual efforts, whether expressed in salutary and silent influences or in highly systematized organisations“. „Moral Law and Civil Law“, by E. F. Ritter, Indianapolis)

Док аксиом практичне философије културу националног виталитета условљава моралним и духовним напорима, дотле средишња власт демократизма ради по упуту наметнутих диспозиција, у њој је индивидуални напор замењен командом закултисних факата. Парламентаризам чија се акција руководи ограниченим мандатом његових индивидуалних органа, који мисле и осећају у правцу унапред утврђених упута и обзира, није и не може бити инстанција, која у толиком простору слободних тежња ради за праве интересе виталне културе. У овој недоследности судара се свет објективне природе са субјективним процесом удешене улоге. Демократско начело по себи израз идеалне друштвене организације постаје оваком повредом активног услова чин непрекидне сукесије, а, како каже Вилзон, без нужног акта одређене концентрације. Лабаво и нерационално законодавство има порекло у механички спреченој менталној и моралној слободи индивидуалног ориентисања, оно је, како вели проф. Полар, продукат безкрајних хоризонтала, које не ломи конкретни акт рационалне политике. Тешкоћа ове погрешке на законодавном организму демократског реда ломи на крају националне материјалне интересе, она је фатална бремза за сваки

корак напредног осећаја. Велика и главна брига уставотвораца увек је била у томе, да репрезентативно схватање савременог друштва постави на здраву основу хармоничне радње, која без конфузног мешања одвојених функција и без штетних контрадикија у његовим вредностима расплиће сав процес толиких интереса по сили њихове природне унутарње енергије.

Линколнова домовина решила је проблем у великој мери такве практичне логике, она је са правилном поделом улога и са знатном мером органске самосталности конструисала уставно уређење, из кога практични свет демократског обележја извире по вољи апсолутног управног ауторитета. Није тајна, да је наша држава огромно питање уставног уређења преко колена ломила, она је велики рачун органске природе решавала чак и по укусу узане партиске опортуности. Велики део основног утицаја на уставно градиво долази је и са стране чистог конфликта, елементи највише важности цењени су у многоме разлозима антагонизма између крунске и популарне власти, другим речима борба за надмоћнији уставни приоритет одређивала је у знатној величини положај једне активне равнотеже.

Тврђење американског аутора да је разумевање ствар једне атмосфере, може нам послужити као повод одређенијег интересовања у кругу народног живота, управо као разлог да националне задаче и интересе посматрамо само у ширини утицаја једне национално карактеристичне атмосфере. Изгледа да у кругу такве загрејаности практични инстикат не губи нужну контролу конкретне дужности, да тај однос непосредне узајамности изазива пуну службу оним реалним интересима, који се брину за тековине праве моралне и радне културе. Даље од тога илузивне ствари воде у лабиринат идеалисања, нереалних претпоставака, и на место локалног и одређеног једне нарочите атмосфере, загревају практичну уобразиљу масе за све па и

за крајње снове болесне имажинације. Политика која прозаичну стварност поведе тим путем кад тад остаје власт без материјалне контролне моћи, она се по несломљеној вољи рђавог мотива распада у животу, који је тезу једне средине и једних прилика бранио разлозима безкрвне неодређености. Религиозно велика и хероички снажна до апсолутне поузданости политичка служба има то велико одликовање само онда, кад за толику судбину осећа дубоким интересом за прве дужности, кад са положаја једног виталног факта на сваку појаву гледа као на субординирану могућност, да на датом и одређеном логично сарађује.

С друге стране, пребродити преко тога и пустити фантазију да иза леђа живе силе слуша сугестије, које не носе ни један добро премерни интерес, нити говоре у име факата из рационалног текста самог живота, значи предати се у руке политичког пустоловства. Ту престаје лојална национална служба, а државник и политичар одигравају у великој заблуди само уображене хекторске бравуре, они су жртва рђавога сна. За парламенат, на првом месту, важи, да дела која даје носе пун израз националне атмосфере, да су карактеристичном израдом локалних услова и утицаја историске савремености природан и солидан канал за напредно развијање народног живота. Сваки чин који руши тај основни рачун органске тајне представља скривени разлог мрачне разорне силе, која на делима доцнијих невоља објашњава, да су десолуције само откупна цена ранијих погрешака. Свугде где је маса ломљена непогодом трагедија историја износи њену лекцију и учи, да кривица за то пада на људе, који су дужности јавне службе вршили са равнодушношћу за њене објективне рачуне, који су на позорници живота глумовали у улогама лажног ментора. Вилзон у свом монументалном делу „Држава“ повлачи границу законодавчеве улоге на ивици конкретног материјала који је изражен у народном

обичају. У атмосфери народне навике и одговарајућих осећаја законодавац испуњује један важан задатак, а на особинама опште навике одређена је и крајња линија његове власти („its (the habit of the nation) qualities constitute the limitations of his power“). Велики уставни учитељ поставља средиште законодавчеве силе на националном обичају, а на унутарњим особинама истог он даје сву периферију једне одређене могућности, да јавна улога законодавног фактора управља методама регулативног утицаја.

Вилзон даље излаже, да је тај исти материјал испуњен са тврдоглавом отпорношћу и опасан. Ако, по његовом, законодавац покуша, да му наметне своју вољу и над вољом објективне енергије одигра акт неразумног диктатора, тај материјал живе садржине експлодираће у његовим рукама и уништиће га („it he seek to force it, it will explode in his hands and destroy him“). Јавља се по себи лекција здраве практичне политике, да је наша служба на законодавној разради акт локалне природе, а разумевање са којим јој прилазимо производ једне националне атмосфере. Искуства у толико великој игри абортивних дела и негативних закључака потврђују тачност овог основног правила. Живот који у костурници рђаве законодавне политике чува многе осушене и поломљене легалне творевине, само је негативним последицама подвучена истина, да рђави законодавни руковалац на место напредног посредовања у легалном одређивању живих тенденција изазива улогом произвољног иноватора штетне материјалне експлозије. Карлајлов закон о везаној судбини свих појава остаје завршна реч модерне законодавне мисли, која интерес једне нације схваћа у израженим диспозицијама нарочите атмосфере. Законодавац свестан своје деликатне мисије и одговорности коју има за садашњи и будући интерес народне целине неће дати ни једно законско решење, док на њему не утврди рационалну вољу из појава националне атмосфере. Као практичар на главном

темељу органског живота схватиће, да је закон извор убеђења и мотив у сразмери у којој је примљен као тачан. Вилзон то формулише: „the law is a source of conviction and motive in proportion as it is accepted as true. This ethical force is its principal force, its force for the majority“.

Узели демократско политичко уређење за предмет теориског разматрања, гледали на ово модерно начело политичког груписања са научног интересовања, или, обратно, ограничили расправни интерес на чисто практичну вредност једне релативне школе, ми ћемо и у једној и у другој прилици сусрести факат, да је основа целог проблема у једном зависном и подчињеном односу. Демократско-парламентарна управа није као ни једна друга први и последњи чин суверене воље, она се ни у једној појави не истиче у величини једне независне и апсолутне функције. Парламенат је на делу у једној извесној форми организовани утицај на живот а по вољи мандата, који изражава ширу и снажнију основу но што је има кућа представничке власти. Парламенат служи, зато и функција о његовој сувереној величини само носи значај парафризиране стварности, над којом у истини влада масивна компетенција народа и друштвене природе. Парламенти су дизани и обарани, они имају дугу историју суксесивних рефорама, од самог почетка ова модерна установа носила је тежњу, да на широкој друштвеној основи нађе стабилни наслон за корисну националну службу. Тај акт тражења вечито се продужава, уставно уређење прећутно или кроз отворене санкције непрекидно врши мање или веће промене на своме механизму.

Признати тумач енглеске уставности, Беџот, износи, да је енглеска уставност одређена начелом, по коме је извршен избор једног сувереног ауторитета кога је требало начинити ефективним. Американци су, по њему, ишли другим путем. Беџот на своме језику каже: „The English Constitution, in

a word, is framed on the principle of choosing a single sovereign authority, and making it good; the American, upon the principle of having many sovereign authorities, and hoping that their multitude may atone for their inferiority“. Успешна логика живог уставног процеса у Енглеској нашла је на американском земљишту савремено тумачење, које је недостатак органског порекла допунило другом поделом највише земаљске власти. На овој основној разлици у одређивању лежишта суверене власти открива се озбиљно схватање американског демократе, да под небом своје судбине начелну разраду подчини свима обзирима практичног опортунизма. Вилзон учи, да је суверенитет целокупна идеја органске управе, да та централна сила регулише све односе. Он вели: „The sovereignty is the organic organisation of the state, of its law and policy, and the sovereign power is the highest originative organ of the state“. Наше уставно законодавство и таква пракса немају за ту велику идеју природне конституције осећај инстинктивне тачности, код нас је први законодавац илустровао легалне основе у једном документу, где се пред живот испречила тешкоћа конфузних схватања и једна чудна логика из ривалне борбе између великог ауторитета круне и популарног покушаја, да што већи део суверене позиције освоји за себе. Борба може бити начелно добра, оправдана и по свима савременим обзирима пуно хумана, али она је несумњиво отишла екстремним линијама, проблем није решила а наметнула нешто, што је у народу изазвало велике моралне штете, а сам материјални живот изложило крајним опасностима органске парализе. Овај дуги чин политичке кампање почео је од погрешне предпоставке, он је заузео начелно гледиште, да је историски развијена крунска власт она лабилна улога, коју ћудљива надмоћност кампањске бујице може померати, мењати не само снагу њене власти, него по вољи популарне одлуке дати јој свако па и подчињено уставно лежиште.

Процес је бежао од кооперације, он није био тенденција за смишљени споразум и органску допуну, него један акт неразумне агитације у корист апсурдне амбиције. Налазимо се пред олтаром без храма, остали су фрагменти а целина је изгубљена.

Наш уставотворни мислилац патио је од одушевљења за формалну алегорију. Велико гледао је на бојама, а за право имао је осећај површне интелигенције. Он долази из редова оних, који, по Лорду Морлеју, „stop short at the anatomy of institutions, and do not penetrate to the secret of their functions“, („који стају код анатомије институција, а не продиру да тајне њихових функција“). Било је више но природно, каже Вилзон, да је американска конвенција од 1787 те године тежила да подигне конгрес самосталне јачине, и екзекутивну власт која неће бити деспотска, („to erect a Congress which would not be subservient and an executive which could not be despotic“). Ми смо доносили многе уставне законе, модерна представничка идеја имала је на нашем земљишту велику каријеру, пролазила је кроз сваку врсту начелног тумачења и практичног опита, али на крају експеримент остаје отворена врата за субсервијентне улоге и за власт деспотске могућности. На парламентарном дому замењени су делови објективне истине и логике са онима субјективне узаности. У њему партија и партизан налазе чврсту твђаву, у којој до одвратности протежирају надмоћност малог интереса и спроводе сваки акт личне природе. Субјективни карактер ове установе огледа се врло видно на инфериорним људима, који су уметнути у редове највиших фактора, који су по рачуну личне природе угурнути да убију компетентност велике уставне куће, да је изиграну и злоупотребљену представе као скупу комедију. На место добро разрађених партија уставне власти и отворене прилике за истицање суверене силе, на место очуване равнотеже видне органске власти и

њених функција, ми и данас као и у прошлости имамо појаве начелног конфликта.

Тешко је у данашњој забуни и код толиких судара између живог и легалних мандата рећи, која је то суверена власт широког авторитета која чува и штити објективне интересе народа и националног напретка, која у пуној светлости видне и стварне одговорности стоји на челу огромне судбине. Живот је залутао по мраклу легалног софизма, њега прати власт која не одговара, лажни и скривени ауторитет нагриже стабло општих интереса и огрнут штитом легалне неприкосновености, са уображеном а без стварне одговорне дужности он обара једно по једно стабло из националног богатства. Основни је рачун погрешан, а све што се на њега наслања носи слабост рђавог завештања. Тешко је замислити, да субјективно изигране основе и да на њима подигнути режим такве логике могу наћи и једно једино место помирљивог односа и материјалне сарадње са светом, који успева и иде напред по чистим осећајима за објективне мотиве. Сваки реформни акт који помогне, да парламентарна улога ојача своју стварну вредност и уздигне свој национални углед са што јачим изразом објективне сигурности, донеће времену у коме живимо и данима доцније будућности велику добит здраве органске срачунатости.

Члан законодавне власти и по основној замисли уставне теорије, а и по практичном значају те изузетно важне улоге треба да улази у парламенат са великим капиталом независне воље, коју куражна одређеност њеног личног носиоца изазива, да у питањима реформаторске и законодавне политике одлучује на оцени крајње заинтересованости за практичну превласт објективних норма. Његово није да заступа једностране интересе локалне средине, да без обзира на захтеве велике суме општих интереса намеће одлукама широких вредности ситне изразе једне уже околине. С друге стране она наноси удар

оштрог компромитовања идеји органске имуности, кад и ако деликатну мисију из највише јавне службе оптерети са овим и оним актом личне обавезе. Свака турска подчињеност права и дужности законодавног фактора ставља начелну улогу на степен чисто формалне вредности, једновременно обезбужајући један орган основног политичког утицаја. На тај начин на место активног ауторитета јавља се подчињена послушност, коју за планове субјективног моралног и материјалног интереса искоришћава партија, демагог и трибун. Под условима личне зависности парламентарни живот није више власт неутралног правца, он се по закону логике која патронира рђаве друштвене испаде удаљава од осовине сваке рационалности. Лично узан и ослабљен обзирима зависних односа скуп законодавних чињеница постаје мизерна тинстанција, коју не загрева пуна идеја јавне службе, која на сваком делу ради са осећајем, да све учињено и покренуто има да изазове санкцију ванпарламентарне силе. Тежиште је ствари у томе, што лични нанос на једну дужност највише незаинтересованости постаје с временом главни моменат законодавне политике, која путем једностраних утицаја никада није на балансној линији свих интереса.

Отуда чудна појава, да парламенат савршене теориске фасаде пропада на ровитом земљишту субјективног прорачуна, да фигура заступа сјајем конвенционалне лепоте за практичне националне задаће постаје извор опасне инфекције. Енглески реформатор схватио је озбиљну појаву парламентарне начелне контрадикције као основну сметњу целокупног развитка, и бригом да уклони субјективну власт из представничке куће тражио је све гаранције за неокрњену објективност њене улоге. Ово је поучан пример творца европске уставности који указује, да средишни извор органског утицаја на народни живот мора остати далеко од додира са прохтевима индивидуалног обележја. Све што по-

кушава да у установу опште службе унесе тенденције ужег интереса носи у себи извесну меру корумптивне намере, која се на појаве у животу преноси кроз многе утицајне канале.

На делу парламентарне реформе енглеска историја учи, да државно уставно уређење на место напредног покрета у животу консолидује материјалне разлоге за општу поремећеност, да под маском јавне воље доноси ударе и ометања кад из средине законодавне силе говори моћни човек личних рачуна. Корупција, морална и обележја материјалног интереса, дело је уставног уређења, које није умело да пред корумптивним опасностима субјективног интереса истакне одлучне бране, и да добрим познавањем једне нарочите људске способности кроз механички део парламентарног уређења одбије некарактерне насртаје. Тачна оцена парламентарне корупције и радне недоследности казује, да је уставна машина без контроле непристрасног ауторитета, и да друштвени интерес у економском и моралном правцу подноси велике повреде акцијом, која је изражена у парламенту продате самосталности. Онај логор партиских просјака око наше скупштине жалосна је сведоцба једног чудног морала, који у дому главне власти треба да спроводи политику објективне заштите и реформе. Парламенат чију популарну позадину испуњава претензија свакојаког рачуна, није ни позван ни моћан да са форума демократске идеје прокламује одлуке чистог морала и политику здравог напретка.

Најмањи као и највећи покрет у животу, појаве које са толиких мотивних извора испуњавају универзум материјалне и моралне културе једнога народа показују, да се на дубокој основи друштвеног света такмиче два супротна принципа. У „*Outlines of Cosmic Philosophy*“ од Џон Фиска појава начелне супротности објашњена је са два конфликтна утицајна правца, који се кроз противничку природу њихове начелне улоге боре за надмоћност управне

линије у судбини друштвеног живота. Кохезивне или гравитативне силе, како каже овај аутор, вуку многобројне делове космичке целине ближеј унији, док ривална тежња дисруптивних или термалних сила утиче на што ширу одвојеност истих.

Друштвени интереси посматрани са ова различита начелна станишта, одигравају у толиком расплету каријеру непрекидне борбе, они се на свима већим изразима представљају као носиоци и заступници солидарне целине с једне, а с друге стране као независне тежње за неограничено право индивидуалне воље. Законодавац има да мири две виталне супротности, да на равнотежи антиподних струја нађе реална решења једне одређене савремености. Народни живот положен у велики статут државног уређења већ самим тим чином стао је на страну кохезивне превласти, он је прожет начелним осећајем да за укупан напредак његових интереса тражи јачу концентрацију свег материјала. Као у свима партијама друштвених појава и на овом великом начелном месту ни теорија ни пракса не дају упуте математичке одређености, са којима би прецизно мерили поједине и одвојене вредности по оправданости њихових противних нагињања, према томе законодавац и државник који одређује уступке једне тежње на рачун друге руководи се, на крају, сопственим рачуном практичне намере, да живот у ширини његове појаве остане у служби гравитационе идеје. Свугде се јасно види, да и наше време енергично брани овај правац, дајући свом историском процесу толико обележје националистичке изражености.

Закон је савремене политике, појаве и институције сватити у надмоћности тенденције, која на земљишту државног живота разрађује дуги ред практичних питања у правцу највеће концентрисаности. Ствар је добре оцене политичке савремености и видети, да она на већем додиру одвојених интереса и индивидуалних права гледа велики успех концен-

трисаних улога. да управо, анархистичко зло другог правца сузбија оруђем груписаног утицаја. На путу ове логике налазимо уређења крупнаг значаја, која у многоме ремете дубоку тежњу данашњег практичног живота, која су погрешкама њихове механичке стране пресекла и по коју ширу линију правилне примене највишег закона. И наш живот кроз толике појаве говори, да је у многоме под управом дисруптивних утицаја, да на њему судбоносне опите изводи политика која не свађа огрумну вредност моралне и материјалне уније друштвених појава. Теретом тог лабавог осећаја за државничку практичну дужност притиснут је напредни интерес целине, која на много места показује да она у истини лута ван граница смишљене организације, и да се отргла из руку система који доноси солидан национални и државни успех.

Енглески законодавац полазио је у борбу за општи напредак од парламентарне реформе. Он је кућу средишње државне силе сматрао за извор оне моћне функције, од које доцније у својој вредности зависи сваки напредни покрет, и сваки акт материјалног и моралног успеха. Парламентарна институција у сватању енглеског политичара одређује карактер и вредност свог социјалног покрета, она се по том израђеном тумачењу практичног талента преноси на све изразе националне моралне снаге, и у последњем чину показује на делима стварног прогреса. Ова кућа у истини добила је мисију, да под искрено пригрљеним демократским принципом однегеје „the complex elements of that moral feeling and character, in which as in their congenial soil opinions grow“ (Bosanquet) („збир елемената оног моралног осећаја и карактера, у којима се као на њиховом сродном земљишту израђују мишљења“). Парламенат је у духу ове теорије први корак, велики чин иницијаторске воље за којом се крећу сви закључци виталне енергије. Практичар из средине великог уставног реда показао је на овако

конкретно израженом смислу за унутарњу тачност органског законодавства, да здраву стварност ставља у заслугу парламентарног корена, који је из земљишта опште диспозиције прикупио и одабрао солидне генеративне услове, да их у животу уздигне на видним тековинама решених питања и остварених програма. Политички живот који се развија по плану деликатног осећаја за мотивна средишта у животу, има у свима приликама националног развијања поуздан компас, да кроз утакмицу општих интереса брод историске дужности одржи у мирној зови националне традиције, и да га под заставом највише концепције начини носиоцем успешне државне политике.

У моментима кад политички живот нагиње дисруптивним тежњама, а парламентарна кућа на чисто механичким решењима задржи сву улогу директивне власти, јавно мишљење енглеске отвара оштру кампању противу странпутице, тражећи кроз уставну реформу хитну акцију највишег посредовања. Свет здравог инстинкта за питања народног напретка кроз крајње отпорне протесте мобилише менталитет и вољу трезвене нације противу заблуда и узурпираног положаја, на оваквом акту енглеског уставног живота осећа се гвоздена снага реда које је дело природног развијања. Ђорџе III. засићен препадима ондашње политике насрће на сав ред професионалне државне управе и не плаши се тврђења, да је политика трговина варалице а не отменог човека („a trade for a rascal, not for a gentleman“). Едмонд Берк говорио је, да је ситуација учитељ човека („the situation of man is the preceptor of his duty“), да његова права и његове дужности одређује тенденција стварних прилика, које у виду ситуације показују одређени смисао времена и живота. Он, даље, тврди, да осећај масе изражава правилно, да је она сваки пут у праву кад из њене средине јачи млаз популарне осетљивости указује шта одговара погледима тог непристрасног судије, шта је у истини прак-

тична садржина једног политичког времена. Берк истиче, да whenever the people have a feeling, they commonly are in the right, а суђење одговорног државника и законодавца изван линија меродавне осетљивости масе не може донети друго до погрешне политичке правце, оно ће одиграти само једно, т. ј. спровести тврдоглаве рачуне уображене компетенције. Са великом сумњом одговара се на питање, да ли је наш политичар загледао у тај популарни осећај и у колико у суштини разуме најважнији моменат огромне психолошке појаве, да ли у својим идејама има живе додире са осећајима, који управљају и са апсолутном одлучношћу признају само правац дубоке националне коезије. Демонстрира се друго, на политичкој позорници и на циркусним сценама нашег парламента ради се противно осећају толике снаге, све више расте уверење да се са ове стране судбини народа намећу тешкоће дисруптивног начела, да се од једног до другог акта законодавне игре и земаљске политике документује једна основна превара. Практична политика дала је све само не дела, она се изгубила у малом и локалном тумачењу, загревала се на интересовању за безначајне фрагменте, да целину и њену природу потпуно превиди и савршено подчини мизерном сватању недо-раслог и неморалног човека.

У колу политичке теревенке и наше тако зване државне политике не види се до иоле прегнантно израђеног осећаја, која идеја води националне интересе, од каквих почетних начелних мисли креће једно време, које у свима правцима сусреће само и једино деликатне друштвене, практичне и моралне задаће. Са оне иницијативне силе, која удружени живот освеђава са његове историске и социјалне стране, која га представља у смислу добро сваћене улоге и на стварним разрадама открива, да кроз хармонију активних интереса практична политика црпи из далеких предиспозиција и из средине актуелног градивни материјал за савременост и будућ-

ност, са тим замраченим погледом на моменат који преседава у судбини једне нације долази и нејасна пучина времена, у коју са толиком опасношћу креће општи живот. Начелне везе су покидане, теориске лекције изгубиле су вредност и значај, свет ограђен формалном концизношћу грчи се на мукама унутарње забуне, у ствари организмом се не управља са сигурном влашћу јаког средишта, око кога у духу националне и државне идеје гравитира укупан свет свих друштвених тежња. Парламенат је угасио вредност својих обећања, по ономе што свет мисли и осећа о њему морални престиж законодавне власти претрпео је пуно популарно помрачење, а сама факта истичу дубоко продрто уверење, да та велика уставна станица сеје сваки разлог за дезинтеграцију народних виталних елемената. Оно што на улици свакодневног живота одиграва параду националног јединства и под том заштитом представља солидаран живот, у основи је трагичаа поворка коју води дисруптивни закон парламентарног фалсификата.

Лутер је одсликао човечанство у познатом метафору пијаног човека, коме с једне стране помогнете да се држи у седлу, а он одмах нагиње на другу и оће да падне. Поремећени унутарњи живот наше земље, одсуство великих радних планова и економских идеја од чијих комбиновања зависи све, — дизање грађанског осећаја, стварање човека друштвене отмености и солидно учвршћивање његовог моралног палочаја, тај велики дефицит у унутарњем животу илуструје целу нацију у несвесном стању и у опасности, да изгуби равнотежу и са седишта своје добре судбине падне у правалију велике катастрофе. Данас је модерни осећај уздигао патрију врло високо, никада у историји национализам није представљао толику централну власт као што га стварно износи наша савременост. Задаће на том политичком земљишту велике су и по обиму и по осетљивој страни конструктивног дела. Мали људи, мали дух не служе у томе храму, још мање велики

национални живот полаже своју основу уз помоћ институција које проигране одбацује само време реалног смисла и меродавни суд народног осећаја. Енглески реформатор стао је на гледиште, да парламентарно реформисање доноси општу равнотежу активних интереса, да на здравој уставној улози извире живот пун националне енергије, да око великог морала и чврсте радне прибраности законодавног тела остали свет налази израђену стратегију у толикој борби за друштвеним успесима.

Практични Албион гледао је на проблеме са њихове централне тачке, он је сузбијао дегенерисане појаве тражећи да великој законодавној функцији осигура сву снагу моралне и радне величине. Рачунање са последицама уз упорну равнодушност за њихов извор само је груб јавашлук источњачког менталитета, који је ствари свађао у ефекту сјајне спољашности. Дубље, много дубље лежи смисао државне природе, и народних интереса. Несумњиво је, да ће нам подчињени смисао појава добро послужити да откријемо сво њихово порекло, да на доброј и рђавој страни истих решимо загонетку узрока, тај снажни чин генетичке тајне. Пут од те тачке води парламенту, централној власти која се послужила многим перфидном игром, која је сувереним достојанством красила инферниорног човека.

Један шпански краљ рекао је, да су шпанолци као деца, кад их умивате она плачу, а ми би рекли да наш народ, обратно, плаче што толико дуго чека да буде умивен. Он тражи реформу, њему је више но потребан замах здравих реформних упута, он у истини губи у данашњем хаосу и пропада невођен законодавном иницијативом, која кроз политичке и законске мере брани тезу моралног и напредног интересе народне целине. Та иницијатива, моћутим, долази само из средине, која на сваком слоју њене формације изражава решење солидне мисли и моралног карактера. За француску трагедију код Квебека Наполеон је бацио кривицу

на генерале, национални пораз — изазвале су вође, а не армија. Парламентарне вође нашег уставног система не могу никога водити, то је та група генерала која армије води поразима и у историји оставља траг основних потреса. Парламентарна власт је израђени фабрикат, она носи све отиске једнога калупа удешен по патентном нацрту мало њих. Број оних који стварно регулишу парламентарне изборе врло је мали, а свугде осећа се, да закулисна власт користи свако корумптивно средство у сврси осигурања мандата за своје људе. Послушност наспрам мале утицајне групе врлина је која доноси парламентарни мандат, сваки акт који се коси са субординаном службом излаже, с друге стране, претендента, да за навек остане удаљен од седишта на сувереној власти, он је и због најмањег акта куражне самосталности компромитовани члан свемоћне демократске позадине. Мала група која одређује индивидуалне представнике највише легалне силе, и парламентарном телу утискује овај или онај израз партиског обележја, начелни је противник слободе и људске моралне независности. По својој природи она постаје напаст деспотске строгости, ако основно уставно уређење не носи одлучну коректуру за једну опасну тенденцију.

Једно меродавно мишљење износи, да мудрост мало њих може бити светлост у служби свег човечанства, а да интерес малог броја није добит ни за државу, ни за шири круг људског друштва. Парламенат остављен контролној привилегији мало њих по правилу је морална злоупотреба највишег ранга, у клупама такве законодавне власти седе купљени људи на чијем је челу видно ударен жиг срамне обмане. Широке слојеве демоса једва да и крајност растегљиве идеје може разумети у доброј представничкој логици, кад са овом управља мали број партиског штаба. У средишту партиске врховне команде интерес малог броја постаје онај ауторитет, који на штету објективних истина умеће

у јавни живот субјективне вредности и чија дискретна природа тражи, да на супрот објективних и здравих разлога политичко право припадне у врло много прилика инфериорном и заинтересованом човеку. Парламенат са таквим погрешкама демократског режима не може бити практични тумач оних основних претпоставака, са којима уставна идеја у кругу националног живота и државних интереса изводи моралну мобилизацију, да би стварном материјалу осигурала добра практична решења. На примеру нашег парламента демократски принцип види се у свима бојама његове слабости, у сваком случају он је допустио немогуће ствари и читави скандал заштитио логиком фиктивне легалности. Поред малог броја здравог посланичког материјала већину законодавних представника представља потпуно неписмен човек, група далеко од сваке способности за виши позив управног органа, а чудну композицију представничке лажи морално дезавуише појава, да у том суду суверене демократске воље суди и одлучује чак и по који, на чију душу пада терет издајничког држања. Нема парламента радне вредности ни моралног достојанства, кад политички беспосличар и професионални демагог врше практичне и моралне реформе, кад потатор и брљиви члан широке улице седи на највишем месту уставног форума.

Наш је парламенат без моралне равнотеже; људи у њему у већем делу царују по вољи фалзификата а његов радни капацитет не прелази линију конфузне способности гомиле. Ова представничка кућа напустила је озбиљну службу, да би дала прилику парадоксу и комедији. Овако посрнуо њега може дићи и за праву националну службу ојачати ревизија једне реформе, која би са његове улоге уклонила терет субјективног наноса. Задатак је основне природе, представничко и законодавно достојанство треба подићи на висину објективног ауторитета, који ће на живот гледати кроз чисти зрак општег

интереса, и удружен са пуном истином водити судбину стазом великог моралног поноса и оном савремених практичних идеја. Сваки покрет законодавног иницијатора треба да представља смишљени акт у правцу веће и јаче груписаности свих интереса око централне државне идеје; иницијатор уставне основе мора бити сигуран руковаца у средини националног космоса. Од дужности парламентарне реформе побећи не можемо, јер се законодавна власт све више губи у простору безначајне каријере. Парламенат субјективне узаности треба заменити са оним објективне ширине, нами треба представника кућа у којој слободну мисао брани слободан човек, где енергија карактера и најбоља радна интелигенција налазе прилику, да делом и утицајем осветле путање општег прогреса. Без тога парламентаризам насрће на живот и смета му, да своје интересе постави у рад оног активног процеса, који напредак народа зида на моралној и материјалној доследности свакога акта. Да парламенат постане поборник великог напретка, он мора бацити са себе улогу синекурне власти али за све то његово уређење мора лежати на основи објективне концепције и таквог осећаја.

Edmund Burke подноси фебруара 1780-те енглеском парламенту свој чувени реформни пројекат. Живот под теретом ратних невоља и толиких материјалних захтева, заустављену економску радност и посрнуло интересовање привредне енергије неустрашиви парламентарца посматра са највише узрочне тачке. На појавама које су слутиле општу парализу Берк открива рђаво државно уређење и уставну власт парламента, који је корумптивно био заражен и као такав једино способан, да кроз легалне мере свршава трансакције неморалне позадине. Берк тражи реформу парламента, и у свом пројекту — „A Plan for the Better Security of the Independence of Parliament“ — заступа гледиште, да се са реформом која затвара канале кроз које ко-

рупциони материјал утиче у законодавну власт једновременно отварају сви остали, кроз које живот слободно брани тезу целокуног напретка. Економске и административне реформе које су чекале своја решења, вође енглеске политике стављају после већег реформног потеза, који треба да пружи природно земљиште за решење дугог низа практичних питања. Већа „сигурност парламентарне независности“ је полазна тачка, од које практични мајстори уставне концепције разматрају све друге прилике, и одакле полазе са оценама за даљи реформни рад политике и законодавства.

Берк није заступао промену изборног система, он је пледирао за интегритет и независност доњег дома са начелним уверењем, да од бирача зло није долазило, већ да му је извор код њиових представника („the evil resided not in the constituencies, but in their representatives“) Овај пример из парламентарне историје открива онај енглески политички живот, кога је штитило органско схватање угледних патриота. Дело је тих дубоких осећаја за психолошке истине и за сложени практични свет, што у данашњем парламенту Енглеске видимо будну свест читаве нације, у чије име говори суверено независан политичар. Беркова реформа као и све доцније одређује у парламенту пуног интегритета и велике независности, управо на сигурном положају његове моралне снаге полазно место здраве практичне политике. Ту по тој мисли енглеских реформатора извире држава реда и рада, у дому где сигурна независност чини место обзирама моралних истина, материјални живот мора наћи отворену прилику за извођење својих планова. Морално јачање нашег парламента и солидно заснивање његове радне вредности везано је за реформно преуређење његове средине. Изборни систем не треба дирати, тај механизам опеан у демократском одушевљењу треба задржати, и ако у њему знатну реч води бруталност сваке врсте.

Признавајући изборној формули право, да у даљој пракси одлучује бројно и партиско обележје на личној страни законодавне власти ипак можемо са једном рестрикцијом њене крајње вредности покушати, да толику субјективну надмоћност парламентарног организма умањимо у корист веће моралне и практичне објективности. Питање је, како и на који начин пресећи субјективне утицаје на формацију законодавне власти, и политиком која се наслања на ту идеју дати прилику животу, да за своје планове користи мере веће моралне и практичне самосталности. Завистан човек не ствара независне ствари, као год што на мандату вештачке оправданости нема места за протекцију општег, тј. неутралног интереса. Неморал је природан атрибут једне уставне праксе, која до својих решења долази путем моралних повреда и са толиким бројем одиграног трика утврђује, да је основа парламентарне организације сумаран исраз корумптивне игре. Без моралне јачине, међутим, парламентарно уређење остаје само млитава маса фиктивне солидности, на коју без опасности не можете наслонити ни један акт конкретне одређености.

Да се са што већом практичном доследношћу загази у реформу парламентарне уређености, и са актом уставне реконструкције осигура што ближи додир живота са улогама формално удешеним, примери успешних пракса могу дати добар савет и послужити, да профанисано земљиште оштрих начелних супротности постане подлога здраве националне будућности. Практични Јенко пренео је материјал легалних рефорама на секционалне дужности представничке куће. Ткиво законодавне политике у Сједињеним Државама разрађују одбори репрезентативног тела, а ова пракса комитетске поделе прешла је и у обичај енглеског доњег дома. Ми видимо да се и наш парламенат дели на одборске фракције, којима се поверава крајње коментарисање законских пројеката. То је радни модус великог тела,

које је, у блоку потпуно неспособно да одговори задатцима законодавне политике.

Пред сликом стварне праксе наше дубље интересовање открива, да је бројни обим парламентарне власти рационалан само у границама, које за студију законских предлога условљавају одборско партицелисање парламентарне целине. Одбори су у суштини носиоци парламентарне активности, према томе сваки посланички број који не може ући у групу секционе дужности има карактер фигуративне безначајности. Тај је број непотребан, па према томе и штетан. Парламенат у делу који не ради није никаква представничка сила, реално узев тај суфицит посланичких мандата утврђује дефектно оптерећење једног механизма, чији се практични смисао, међутим, брани само правилном сразмером активних функција. На станишту правилног посланичког броја теорија и пракса слажу се у томе, да сума представничких мандата треба да одговара радној потреби парламентарне идеје.

Да оставимо разлоге ужих интереса и оне чисте теорије, па да са дужностима и потребама живота меримо материјалну оправданост наших институција. Може се без погрешке рећи, да је посланички број у нашем парламенту надмашао сваки практични обзир. Свести радни обим законодавне власти на две стотине посланичких мандата, не би била, врло вероватно, никаква повреда ефективне снаге, која кроз парламентарне формуле спроводи иницијативу законских новина и промена. Велика је вероватност, да техничко смањивање парламентарног механизма одговара већој моралној одређености самог организма, и да реформа на основи бројне редукције доноси повећану вредност једне активне улоге. Свака институција практичне мисије има у толико већи шанс оперативног успеха, у колико кроз тешњи додир утицајних канала дејствује као снага веће концентрисаности. Правило важи, да економски, тј. практични моменат сложене улоге остаје

заштићен, кад кроз појачани ефекат прецизног про-
рачуна утицај на постављене задатке развија сву
енергију једне компактности. Овај закон илуструје
се на давнашњем опажању, да одговорност преба-
чена на многе губи реалан значај. Исто тако искљу-
чено је, да интегритет једне сложене улоге остане
сачуван, кад је одговорно интересовање за њу про-
ширено изван линије индивидуалне непосредне осет-
љивости.

Број који врши дужност парадне допуне нагрижа
економски моменат велике установе, и помера ин-
тегритет улоге на неодређени положај формалне
одговорности. Као израз синекурног положаја ње-
гов психолошки недостатак ремети дуги ред попу-
ларног осећаја и размишљања, набацајући овом по-
следњем арбитру веровање, да су на конструкцији
главне власти надмоћно заступљени нереални и фор-
малистички интереси. Тај акт доноси у виду ла-
тентне осуде пун разлог, да на место популарног
одушевљења за модерну представничку установу на
ову насрће дубока аверзија великог осећаја. На том
огњишту оклађене симпатије за модерни управни
ред гаси се сав сјај теорије и догме, демократизам
силази са високог места практичне философије и у
животу кога је завео изазива крајности других ал-
тернатива. Ред логике развија даље последице, свет
обмањен илузијом фраза и засићен обманама фан-
тастичких обећања у бојазни пред сломом и анар-
хистичком забуном окреће поглед диктаторском ау-
торитету. Ту су примери да посведоче, да демо-
кратски уређене државе прилазе мерама конзерва-
тивне одређености, и да народи одмакле културе
примају ову и ону солуцију реакционарне управе.
На поучним лекцијама политичких мислиоца појава
ове врсте налази теориско објашњење, по коме
опште интересе изложене опасностима динамичке
политике брани конзервативан осећај за велику
вредност друштвене статике

Најбоља услуга демократском начелу долази са

стране његове ефективне службе, а ова је неискрено
вршена и морално проиграна, кад на својој прак-
тичној разради показује победу закулисе и себич-
ног рачуна.

За пуну и неокрњену акцију парламента, који се
служи разним одборским секцијама, посланички
број од две стотине више је но довољан. То је,
међутим, само страна чисто механичког преуређења,
које, у сваком случају, пружа успешну заштиту
економском моменту саме институције. Главно и
претежније везано је, међутим, за аранжман, који
гарантује већу моралну самосталност парламента,
исто тако највишој земаљској власти доноси неза-
висне и слободне индивидуалне снаге, најзад који
популарно достојанство представничке куће диже на
ауторитет пуне објективне снаге. Парламенат корум-
пиран субјективним обзирима није носилац оне функ-
ције, којој држава и народ могу поверити своју
судбину. Права еволуција у кругу општег живота
и у модерном друштву извире на месту, где лоја-
лан и самосталан човек клања само светињама об-
јективне загрејаности, где заступник општих инте-
реса херојски пледира за чиста убеђења и одсудно
одбацује туторство намештене политике. Главно је
и све је у томе да се из народа извуче најбоље, и
тој групи достојних дати прилику да кроз сваку
реч национална истина и њен интерес покажу своје
лице. У том правцу треба опробати акт парламен-
тарног преуређења и уставне измене, који ће кроз
нарочити селективан чин спровести психолошке мо-
менте чисте парламентарне атмосфере. Решења еко-
номског и друштвеног живота не долазе, велики
виталитет целине у служби је мале памети и фор-
малног схватања и још нигде није откривен извор
снажне ориентације

Свет је, види се на толиким појавама, остављен
судбини административних опита, све је, једном
речи, мучено у мрачној забуни догматичног инквизи-
тора. Са правилног места реформа има почети;

парламенат је станица за инаугурисање озбиљне реформне политике, а заражен слабошћу нарочите врсте ово тело суверене претензије стварно се распада под навалом моралних фалсификата, то је факат који се манифестује на сваком месту општег осећаја. Руку одлучне одбране треба ставити пред интрузијом перверзних појава, управо Беркову идеју о затварању корумптивних канала пред кућом највише власти треба узети као чин оне националне политике, која решењем органске истине поставља свет исте идеје и једног истог интереса у равнотежу апсолутне радне солидарности. Грађанин који дође на место законодавног утицаја треба и мора бити очишћен од свих слабости позадинске зависности, такав он неће заборавити на обавезу коју има за јавну службу, још мање постати грешник Теновог тврђења, да је јавни раденик без карактерне самосталности и равнодушан за свој позив срушио државу пре но што је народ осетио несрећу пуне катастрофе.

Ми се налазимо пред питањем, да ли демократско уређење политичког живота треба оставити, да са парламентом свих порока субјективне израде уступи место снажнијем начелу опште управе, или да на место основне промене управног облика преради представнички организам тако, да у даљој будућности принцип популарног суверенитета задржи важност практичног ориентисања целокупне политике. Нами изгледа, да је ово друго боље и савременије али под погодбом да за столом практичне политике одлучује отворена карта добрих моралних и психолошких процена. Разрада основних услова под формулом материјалне истине донеће видно истакнуте одговорности, она ће отворити каријеру видно одговорне акције, и уздићи пун патриотски осећај на место конспираторског и штетног утицаја иза легално прикривених заседа. Видне улоге спроводи само човек, чије је право постављено на чист положај уставне поделе, а изложен широкој

светлости на таквом месту он је по сили унутарње логики једнога проблема упућен, да са сваким актом вршене дужности обвија око себе нов ланац непосредне одговорности.

Одговорност је најбоља школа за практичну врлину, она је једновременно, како је утврђено, и импулс који одређује конкретно држање наспрам примљених задатака сваке јавне службе. Овоме правилу подчињен је сваки фактор уставне организације, управо тамо где је практична политика озбиљно сваћена одговорне чињенице инвенстирају се правом, које контролише пуна светлост прецизно израђене улоге. Парламенат, у коме законодавну дужност одговорна осетљивост чини извором будног интересовања за јавне реформне потребе, могућан је само у случају, кад је на самосталном карактеру његових чланова израђен моменат индивидуалне одговорности за дела законодавне земаљске управе. За великим војсковођама армија иде путем славе, а наш парламентарцац немоћан у својој субјективној подчињености проиграће велики победнички шанс националне армије, он ће дизати завештења херостратске политике ако морално подлегне и пропадне у ропској служби своје партије.

Пустимо да изборни систем живи по садашњој пракси, да и даље начином примњеног метода бира предвиђени број посланичких места, али крајњу одлуку предајмо у руке објективнијег изборног посредонања, т. ј. финалну вољу вежимо за решење, које ће до крајних граница практичне могућности уништити диспозиције свакојакних рачуна Велику и активну власт Круне истакнимо на положај, на коме ће одговорно делити судбину дефинитивне речи. Интерес је општи загрејати највиши ауторитет државне организације, да на делу утврђивања посланичких мандата брани једним делом тезу законодавне објективности. Пракса иде даље од теорија, она их мења и депуњује, шта више у политичком свету изазива и но а теориска веровања. Наше је

да практичним методом добро служимо практичним интересима, да и на неком месту установог уређења државе окушамо по коју новину и изван теориских шаблона, другим речима да за нашу судбину потражимо услугу једне атмосферске одређености. Било би можда добро погођено решење, ако би из укупног броја од народа делегираних посланичких кандидата оставили, да као носиоци законодавне власти стотина буде одређена од стране Круне, а друга стотина у сразмери партиског обележја тајним гласањем од стране укупне групе.

Једну половину дефинитивног парламентарног ауторитета имала би отворено да одреди Круна, а другу по тајној изборној пракси коцка у средини све посланичке групе. У овом процесу Круна остаје у кругу народне одлуке, она је у основи чува и признаје, али у интересу објективнијег израза и веће оперативне вредности институције отворено излази на политичку позорницу, да на важном уставном чину истакне и своју материјалну одговорност. Овакав уставни додир код два основна и активна фактора може само дићи надмоћност једног моралног пакта, одакле ће доћи сигурнија заштита највишег објективног интереса и већа гаранција за моралну имуност реформаторске власти. Савременик и пријатељ Макијавелија, од овога већи и снажнији мислилац политичке философије, Гуичардини, завештао је легат дубоке мисли у великом опажању, да читава народна трагедија потиче од фаталне удаљености између владаочеве палате и улице, да тешкоћа везати ове две блиске силе ствара многу помраченост на хоризонту заједничке судбине. Ми имамо одсудан и практичан мотив за веровање, да сваки чин интимније сарадње између владоца и народа доноси само и једино позитивне добити. Изнети план није и не може бити разлог за трзавице ривалног интереса јер је демократски престиж очуван; шта више ствара се демократизирање владаочеве моћи, али у исто време и један природан

савез за објективну менторску службу. Овако посредовање засновано на терену демократске воље, али у идеји намењено интересу веће самосталности, ради за последњи чин моралне прибраности парламента, и за већи углед његове огромне мисије.

Једним ударом оваке и сличне парламентарне реформе скинути са посланичких леђа терет претеране партиске зависности, свакојачко представља велики корак унапред. Конституисање законодавне власти извршено под подељеним утицајем, т. ј. по обзиру партиске воље и, с друге стране силом једне неутралне одлуке, добија важну подлогу објективнијег решења. С друге стране оштро и отровно сечиво сваког па и неморалног рачуна престаје да плаши човека који по себи има услова да своју отаџбину правилно служи. Тај штетни утицај по идеји оваке уставне коректуре силази са положаја садање свемоћности, а његова атрактивна моћ престаје да загрева слаб карактер и рђаву душу. Стварно он губи могућност да обећава, а са повлачењем у безначајност туторска сила партија и демагога престаје, с тиме уједно и скандалозна трговина неморалног подкупљивања. Пракса ће, вероватно, променити обичај и јавни менталитет, доћи ће, можда, за посланичко интересовање расположење бољих људи, јер из фронтова садањих изабраних кампања уклања се команда поквареног стратега. Заслуга је рђавог парламентарног и изборног морала, што у позадини јавнога живота видимо карактерну елиту и људе већих духовних способности, а на бини активне политике толику појаву скандала и прљавости. Русвелт карактерише у позадину повученог грађанина као циника; *qui de loin contemple le mêlée, estimant trop vulgaire de prendre part à l'action, mais tenant pour distingué de critiquer, et de compter les coups*“.

Имамо да захвалимо сопственом парламентарном систему, што у позадини видимо толике „цинике“, који, сигурно је, не броје погрешке него немају способности, да под маском заступају чист интерес

свога народа. Реформа у парламенту треба да скине са видних положаја баласт инфериорног уметка и човека компромитоване репутације, а кад то реши задатци законодавног интереса наћи ће људе солидног карактера и више памети. Практично идеалисање око уставног питања и демократске државне управе у основи је морално питање, код те осетљиве тачке, несумњиво, и целокупно парламентарно уређење налази своје психолошко и практично правдање. Парламентаризам и живот неће наићи на препоне за своју хармоничну допуну, ако њихов однос угоди чистим моралним истинама, и све што корумптивно насрне на живот уклони са пута материјалног развијања. Паклени протести које јавна критика истиче, а и оштре оцене опозиционих примедба толике су по броју и у тој мери негативне за парламентарни углед, да већ и у том материјалу може се наћи по који јачи разлог за реформну прераду представничке власти.

Ова теорија стоји на гледишту, да унутарњи и спољни положај наше државе траже један нарочити излаз из крупне начелне недоследности, која долази са мале снаге парламентарне независности. Живот истиче маоге појаве које вуку правцу дисруптивне судбине, он је препун моралних и практичних погрешака, тешко је рећи у колико оно што се дешава заступа националну сигурност и општи напредак. Такво стање води само једном, оно изазива сву убедљивост осећаја и здраве оцене, да одговорност за погрешну еволуцију носи централна власт, која по праву једне уставне теорије контролише сваку јавну службу. Гледиште начелног прекора израђено је на широкој основи општег осећаја, парламенат је засут сваким сумњичањем и налази се пред одлучном потребом, да у интересу своје и општем потражи решење, које ће га поставити на више место теориског и практичног угледа. То је савет кога сам живот намеће, а само индолентан човек остаје упорно равнодушан за по-

литику напредних промена, без којих освета људске неспособности сече и саме корене државног опстанка.

Питање је, у колико је срећно решена начелна деоба између законодавне и извршне власти. Овде су елементи помешани и не види се јасно повучена линија, која солидном уставном оградом осигурава пуну самосталност сваке функције, дајући с тиме улогама органске снаге прилику, да на својим задаћама испоље највећу меру регулативне енергије. Наше уставно земљиште осуђено је од првих догматичара, да као прилика експерименталне политике покуша основна решења по свакој теоријској идеји, да под погодбама супротних услова реплантира историски израђене установе других народа, заборављајући битно обележје органских израста, који успевају и плод доносе само на припремљеном терену и под атмосферском окруженошћу нарочите природе. Сам почетак модерне уставности у животу нашега народа био је биолошка погрешка, а на таласовима првог замаха доцније време лупано је између свих тешкоћа уставне несталности. Енглеска уставност носи острвски карактер, и полазећи са земљишта природне изолованости радила је кроз историју, револуцију и грађанске ратове солидно ткиво једе карактеристичне традиције. Нација европског севера у истини је уставна држава, али главно обележје уставног реда и грађанина који живи у њему даје чврста стена урођене навике, једна дубока традиција у коју су урезани лагани покрети живота и бурне сцене једне грандиозне историске драме.

За све то први пројектанти наше уставности нису имали ни мало сватања, они су вештином доктринарног жонглерства од начелних фрагмената правили масивне блокове, да уставну илузију уздигну на место сјајне модерне тековине. Мудри американац ишао је другим путем и дошао до праве солуције. У сједињеним државама Америке каби-

нетска извршна власт са уставном дужношћу и правом да планира законске реформе далеко стоји од сваке парламентарне завистности. Министар је радни орган, функција која спроводи законску вољу, он не стоји ни под једним актом парламентарног расположења, као орган највише власти он је по-никао ван парламента. Америка је одвојила кабинетско право од онога сенатске и репрезентивне куће, министар одговара државном шефу, овај по уставу одређује чланове кабинета. Таква позиција земаљске владе изражава потпуну одвојеност екзативне од законодавне власти, она је оставила два фактора да без фрикција у њеном раду самостално распрљају питања, за која баш по тој прецизно израженој независности постоји јемство, да интерес уложен у њих долази од самосталног и одговорног човека. Парламенат без велике и националне традиције и уставног искуства греши, кад из своје средине највишој извршној управи намеће своје чланове. На типу наше законодавне власти и кроз најмању црту њеног практичног манифестовања осећа се, да је живот у рукама организованог индивидуалног интереса, да су њени лични носиоци у једном односу међусобне зависности, људи заинтересовани и упућени, да пажљивим неговањем колегијалних захтева осигуравају потпору за своје рођене. Министар кога бира група партиског сродства и политичка фамилија срођених интереса доноси на место објективне државне управе малу активну слободу, али зато мандат многих личних обзира.

Он је намештен а може бити и смењен по оцени парламентарне већине, која, међутим, у својим оценама заступа многе обзире партиске позадине. Уставна иронија одиграва знатан део једног сарказма код систематске дужности наших министара, да као разводници утврђују многе из редова својих бирача и оне препоручене од посланика на местима државне канцелариске службе. Ова обавеза сејања концесије и протекције иде још много даље, а она

се ни по једном аргументу не мири са важним интересом самосталне извршне власти. Фатална је погрешка, што овај однос везује руке улози непосредног утицаја на сав народни живот, што генерала државна ради под сугестијом једне политичке организације а не у широкој инспирацији из целокупног живота. Американски државник кабинетске власти није ни у каквој обавези на спрам бирачке фракције грађана, а још мање послушни орган за трансмисију посланичке политике. Он је суверен по вољи државног егzekутивног интереса, и сваки пут моћни Лоц на броду целе судбине. Практично политичко размишљање има врло интересантну тему на овом рачуну уставне идеје, за исто еминентно је значајно питање, да ли интереси наше државе и нације налазе доследну разраду у садањој уставној пракси, или, можда обратно томе, на оној американског уставног реда. Ми имамо то искуство, да свака унутарња дисхармонија у парламенту повлачи државну кабинетску управу у засенак нестабилног положаја, да тело намењено континуитету практичног рада прекида овај по изненадно промењеном расположењу парламентарне силе. Државна управа, чија снага као оток из већег извора расте и опада по одиграном капрису на широкој пучини свих страсти, није самосталан орган за логично заступање виших интереса.

Једна улога уплетена у обзире друге увек нагиње политици негативне службе, она је, управо, одређена да на своја леђа прими све слабости једне погрешне начелне ортачине. Тако се у суштини пројектује државно уређење, које је померило распоред органских дужности ван контроле централног осећаја за синтетичну истину практичног живота.

Лорд Морлеј стаје на гледиште, да чисту спекулацију не треба одбацити из круга друштвених интдреса. Уставно питање улази у ред оних великих проблема, за чију рационалну разраду спекулативно интересовање може пружити добар материјал ап-

срактне садржине. Свако питање основне друштвене важности тражи и по који млаз интензивније мислене светлости, да би израда стварних задатака нашла правилно место и свој утицај везала за надмоћни мотив живе средишње силе. Треба, међутим, делити уже теорисање од виших погледа спекулативне филозофије, која са животом има заједничку одлику у томе, што супротно теорији аргументира једновремено са сваке тачке. Теорија гледа са једног одређеног станишта, она по томе има ужу тенденцију и по правилу почиње са једним бројем општих мисли, да би завршила на малом земљишту једне нарочите предпоставке. Живот, с друге стране, сусриће само решења која су скопчана са целокупним универзумом једне сложене појаве, и свака анализа друштвених интереса открива, да се ни једно иоле важно питање државне и народне природе правилно не решава, ако практичну идеју у свима њеним односима не објашњава спекулисање практичне филозофије. Наш уставни законодавац био је искључиви теоретичар, и оно што је дао изражено је по ужем укусу оног теориског интереса, који у практичним решењима надмоћност малог погледа осигурава маневром окретног софизма. Резултат је опишљиво банкротство многог моралног и практичног интереса, исто тако агонична борба народног живота, да у повређену савременост безциљно унесе нов покрет и већи део националне енергије.

Кад се полагао темељ модерне уставности, њени творци заборавили су на Шекспирову опомену, да на небу и на земљи има више но што садржи практична теорија смртног човека. Наше је мишљење, да је игра изборног броја оставила нерешени уставни интерес земље, а исто тако да подела главне државне власти стоји на несолидном гледишту нејасне теорије, која је претенциозно говорила у име све тајне коју скрива небо и земља. Једна од највећих уставних заблуда лежи у томе, што се при основној деоби управних и утицајних права истиче човек који

тражи све, који несвестан огромне деликатности велике ствари замишља себе као средиште виталне равнотеже. Пандан тога је пробијени отвор на унутарњој доследности основног законодавства, одакле долази читав ток многих мрачних појава. Тежња да се монархистичка власт спусти на неприродан положај субординираног значаја, да владу води фиктивна воља политичке масе на место тесног и правилног интимитета између силе традиционалне и историске трајности и оне коју демократско време утискује у оквир основне практичне улоге. Таква уставна политика носи све услове да онемогући компромис пресудних факата у животу, на позорници јавља се незгода прикривеног конфликта, живот је стављен у форму која вређа урођени осећај за слободом и у последњем чину изазива појаву тајног утицаја. Нормално није у томе, што ће велика власт дејствовати иза сакривених ровова, где одговорност не допире а разлози који одређују такву акцију остају непознати.

Варљиво је задовољство које се јавља у једном уставном реду, где начелно негирање пуне одговорности и јасне дужности доводи страшила тајне силе. Није потребно истаћи, да су најгора решења она формалног сјаја, а број је природан елеменат за све рачунске погрешке, кад му друштвену улогу намеће човек неосетљив за дволични карактер истога. Још класично време открило је, да је број формативно начело свих појава, али у друштвеном свету практичну вредност ове атомске теорије не доноси број по себи, него смишљена и разумна употреба истога. Мало веће посматрање практичног дејства које је уставном улогом броја спроведено кроз живот показује, да је рачунска чињеница демократске теорије послужила великом фалзификату, да моралне и материјалне истине представи у свима бојама намерне злоупотребе. Највеће зло које је изазвала политичка рачуница уз припомоћ бројног распореда огледа се на основном уставном уређењу,

где су историске диспозиције и карактеристична обележја једнога народа насилно унети у службу безкрвних догма. Број невешто и тенденциозно употребљен не даје целину једне идеје, он зауставља решења на пола пута, а у многome оно што је спровео чини поводом за сваку врсту судбоносних последица. На нашој уставности ова игра у еволуцији демократске политике омела је основе елементе једне осетљиве екзистенције, да кроз здрав однос њивве сарадне природе сачувају ефективан смисао свих момената, који у току сарадног додира израђују резултат општег напретка.

Борба за уставну прерогативу испунила је новије време нашег живота са свима условима, да се на место једног правца опште хомогености уздигне оштро размимоилажење унутарњих интереса на степен оне политике, која са својим тежњама успешно броди кроз свет хетерогених одвојености. Пактирало се и са ђаволом, да би у игри националне судбине цицички осмејак Мефистофела заменио озбиљно лице чисте истине, да би витална тежња са извора традиције и оног историске поникнутости постала играчка у рукама ситничарске пристрасности и чудне куражи малог интереса, коме је теорија демократског божанства улилала веровање о неком сувереном и апсолутном праву. Далеко од тога, апсолутно и његов суверени пратилац стоје на узвишенијем месту објективне воље, чије захтеве не задовољава сценерија сујетног и себичног интереса. Велике истине и њиови моћни закони нису привилегија грандиозне режије у животу, на малим и невидљивим покретима унутарње природе лежи снажнији смисао априорне величине. О том замаху далеког извора бригу не води уставни теоретичар, који за љубав илузионистичког зрака руши историске и друштвене диспозиције са лудим веровањем, да од величине реформних димензија живи сав свет унутарње енергије. Из класичног пера Халама долази супротно органско објашњење, које диже завесу пред огромном.

тајном малих појава, што са лежишта целога живота управљају судбином космичке отворености.

У своме прослављеном делу „Уставна Историја Енглеске“ (књига III. одељак XVI.) Хенри Халам слика историски покрет енглеског живота у једном важном периоду као израз утицаја малих моћи, управо оних невидљивих димензија које површноме разумевању не отварају безкрајни значај мале психологије. Живот се креће између великих маса изражене компактности и толиког броја невидљивих атомских мотива, да за то време енглеског живота „the philosophical speculators have not been uniform in determining on which side was the sway of the balance“. Овака несигурност мислеоног аналитичара, да донесе суд које су појаве одредиле балансни положај целокупног покрета, једна је од многих других опомена, да у свету идеја, осећаја и интереса апсолутно и велико треба мерити са стварима, за које брзи поглед узевује само релативан значај и утицајну подчињеност. Служећи се за своје објашњење једном нарочитом сликом, Халам представља судбину као брод и каже „and the vessel seems riding in smooth water, moved by other impulses, and liable perhaps to other dangers, than those of the ocean — wave and the tempest“. Брод је, вели нам поуздани аутор, гредио мирноме пристаништу по вољи других импулса и можда кроз друге опасности, но што је океански талас и бура велике пучине. Који корак даље у мистерију народног живота и кроз процес историске тајне па ће се наћи, да из руку гиганских покрета на огледалу океана нећемо добити кључ за решење веће загонетке, управо да велики смисао лежи скривен у хериоглифском тексту мање појаве. На тај факат упозорава нас глас човека, који је сво поље енглеске уставности пажљиво разрадио, да би из ствари видљиве позорнице открио законе, импулсе и сву мотивацију једне сјајне драме. Уставна политика повела је нас кроз игру великих таласова, она нам је наметнула борбу са димензијама које су до-

лазиле са немирне површине страсти, заблуде и нездравог властољубља, она нам није дала да са мирних слојева једне користне масе извучемо солидан материјал за модерну политичку управу. Ударило се на један органски интерес, учињено је све за профанисање дубоко укореване институције, да би на победи извештачене супротности славили чин модерне мистификације. Сиже свег покрета од првога дава тумачен је по програму, који од једног до другог акта тему мирне логике пребаца на бурне изразе безсмисленог крешченда, по једном програму који се у животу унутарње одређености сударио са безкрајним редом моралне и материјалне контрадикције. Крај свему ударен је код формалног решења, за које претходни чин добре студије и опрезне оцене није помогао. да уставна одлука изрази више но што садржи прост талас догматичног ентузијазма.

У распореду основне власти наш уставни проблем донео је решење, које је тежило да угуши једно за рачун супериорне важности другог, зато јасно одиграна повреда толиких обзира, који представљају основу оне одређене природе, која има сву намењеност да послужи компактној активности целокупне енергије и свих услова радног капацитета једнога народа. Тражила се у солуцији уставног уређења она тачка, са које политика догматично вођења ломи основне елементе, до би по упутима вештачке логике израдила један нарочито организовани свет, који без респекта за традиционалне истине и морална наслеђа експериментише у средини најширих начелних претпоставака. Уставно градиво са позајмљеним материјалом модерне теорије истиче практичну идеју крупног друштвеног задатка на ефектима крајњих начелних иновација, оно са одсечним тоном аверзије за употребу наслеђеног и створеног уређује галеричну потпуност модерне демократске уставности са великим делима начелних промена; Овако разрађивани програм има само један успех, он ствара сјајне копије али без живих

истина оргиналних извора, он је по теориском принципу одсликани ред колоритног сјаја, чију илузивну лепоту морате чувати од додира са светлошћу стварнога живота. Практични програм савремености, која је подељена на толики број националистичких група, полази са крајње противног гледишта, он се у ствари на маломе и великоме показује као израз деликатне синтетичности.

Кад на уставни проблем гледамо са такве тачке идеалног и практичног решења ми ће мо осетити, да је салто мортале у продукцији нашега основног законодавства задовољило само укус за стварима екзотичног шаренила, а да је та велика основна погрешка увела материјалне интересе у мрачни лабиринат сваке недоследности. Антагонистичка завидљивост између монархистичке и парламентарне власти старог је датума, њу је изазвала политичка кампања, која је конфликт чистог ривалства сватила као највишу истину народног модерног интереса. У овој поворци заинтересовани демагог носило је заставу судбоносне заблуде, његово држање није било акт смишљеног и оправданог сарађивања, већ револуционарни покрет за искључиву превласт догме. Позорница ове врсте тражила је радњу великог начелног драматисања, које је упропастило сву психологију претежног знања живе стварности. Отворена провалија уставне нехармоније између живе монархистичке силе и оне демократског представништва говори, да се две пресудне улоге нису нашле на тачци истог политичког програма, да је, управо, органска индентичност њивог утицаја сломљена погрешком начелног сепаратизма. Изборни број повео је намеру једне нелојалне политике, он је од првог дана своје моћи био офанзивна решеност, да извојује што већу концесију за политичко право масе. Са тога положаја циљало се великим променама а без обзира на сваки услов њиве материјалне оправданости, са исте тачке вршено је дело механичног померања органских права за љубав

модерне власти чисте доктрине и лицемерног идеалисања, које је идеју популарног суверенства убацило у менталитет без и једног услова, да контролише у току примене реалну вредност исте.

Историска је интересантност, како из корита кренуте демагошке политике излази велика трибунска власт, власт вођа и шефова која у свакој прилици отворено демантује и најмању могућност, да демос и мистична народна воља ма шта значе за објективну службу. На тржишту наше демократске политике не можете купити ни једну творевину која носи истинско обележје једне отмене теорије, која у суштини није подметнути сурогат моралне и материјалне нетачности. Трибунски херој пред фронтовима демократске политике представник је начелног кукавиштва, он се плаши погледа истине и разума а код сваког потеза његове практичне тактике ми видимо хипокритску намеру, да конкретне ствари испуни лажима апстрактне злоупотребе. Народ вучен у политичку борбу није друго до немоћно стадо, које предводи Самсон лишен мушке одлике. Народ који гласа по команди не изражава никакву своју вољу, он се са тиме одрекао сваке свесне дужности грађанина и патриоте. Још мање та суверена фикција има практично оправдање на дисциплинској послушности парламентарних чланова, који по мигу Самсонове воље одговарају на свако питање са смиренним осећајем мизерног аминаша. Још већа је интересантност везања за појаву, да политичари наше демократске средине у пракси потврђују Монескијево запажање, да је врлина нешто што би од других хтели да извучемо, а не оно са чиме смо сами готови да помогнемо живот изван личног интереса.

У тим границама себичног човека начело губи значај одређене службе, оно се практично и идеалистички гаси у једној пракси, која не признаје врлину и култ незаинтересованог осећаја. Истакнимо и највећи разлог, који парламентарна права

и легално протежиране интересе тумачи у правцу једне скромне редукације, па ћемо наићи на отпор највећег себичлука, који одбаца сваку политику рационалног реда, кад такав чини апел на жртву посланичког и трибунског интереса. Све то у сумарној укупности доноси материјал практичне и патриотске убедљивости, да поље уставне поделе треба подвргнути ревизији оних разлога, који правилније заступају органски и историски интерес народа, који искреним осећајем за судбину целине куражно повлаче линије уставних права у духу онога, што патрија тражи од модерног грађанина. Време и живот обраћају се нама, да на достојанство смртних светиња погледамо са висина истине, да отето вратимо ономе коме припада, да оно што разум, логика и општи интерес истиче не подцењујемо одушевљењем за стварима замишљене вредности. Власт чисто одређену и ограђену светлошћу отворене одговорности, једновременно упућену на положај стварне дужности и на онај са кога се цени невидљива будућност једнога народа, такову власт народ тражи.

Свака цена за ту тековину оправдана је; нас, међутим, најмање може плашити скидање незаслуженог утицаја и уставног престижа на ранг оног права, које се у животу правда пуном мером сварних користи. Прегледајмо државно уставно уређење са једног краја на други, па ћемо живо осетити напад рђавог параграфа, открићемо законски слог коме ми служимо а који за нас нема тај осећај, који нас експлоатише и до невероватности деморалише. Пођимо од куглице са којом се игра демагог и партиски вођа, погледајмо је у беди кад суверени грађанин са њоме потписује акт патриотске и моралне абдикације, пратимо је даље на делу парламентарних подвига, окренемо ону страну на којој је исписан текст уставне преваре, па ћемо са прослављеним енглеским есејистом од пре сто година, чувеним Хацлитом узвикнути: „О, разуму!

кад ће истећи твоје дуго малолетство?“) („Oh, Reason! when will thy long minority expire?“). Ток времена жури напред, пред нашим очима моменат и прилика губе се, њи носи једна сила која на све ставља печат апсолутне завршености, једном речи однето се не враћа, оно је за нас пропало. Колики капитал опортуне прилике остаје неискоришћен и сарањен несхваћањем и нехатом човека, на чијим леђима лежи одговорност за целокупни напредак. Политички формализам са свима погрешкама и методама законодавне израде омели су до судбоносне освете радну политику народа, да не задоцни и у своје руке прихвати време и прилику, које један живи ток вуче ван домаћаја идућег интересовања.

Много вештачење теориског утицаја изазива распикућство у кругу практичне политике, чије земљиште додирује сва снага закона, који апсорбира све што са покретом времена наилази. Овде се утискује истина једног меродавног тврђења, да се за многи бродолом у историји има да захвали државницима који су заборавили, да су време и моменат све и да без журбе успеси не сазревају. History abounds in cases where statesmen have made shipwreck from forgetting that time and the moment are all, and mistaking the pace at which opportunity ripens. То је поучан закључак из историског искуства, коме је многа студија Лорд Морлеја дала много рељефно изражених описа. Искуство је добар упут за савременост и за доцније време, а титулом државништва мучно можемо обележити оне политичке практичаре, који имају мало схватање за прве основе и који не стигну, да опортуним употребом времена и момента спрече бродоломске несреће. Многи од наших политичара доказали су, да су безправно носили одличје државничке власти, јер под њиовом управом прелазило се преко живе снаге највишег закона, да време и моменат у животу и у историји представљају све.

Да би судбину служили како треба, поставимо уставно уређење државе у бољу равнотежу свих обзира. За љубав теориских прорачуна и оне сатисфакције коју отуда црпе интерес мале групе, не смемо и не требамо и даље гледати, да законска организација земље врши свој задатак по вољи претпоставака, и да тако упућена на свима положајима народног живота води рат са стварним интересом. Смисао уставног ауторитета може чувати само парламенат који има моралну снагу за то. Морални карактер одређује, исто тако, и сву меру парламентарне практичне стране, евентуална реформа, према томе, има да потражи правац који са те тачке брани тезу правилног уставног уређења. Дубље разматрање илуструје широку еманицију напредног модерног живота као израз концепције доследности, на коју централна политичка и социјална власт у виду опипљиве стварности преноси морални карактер сопствене организације и све идеје и мотиве за којима се руководи, управо да на сумарној представи конкретног живи сва вредност једне моралне и радне организације. Да та велика концепција у средини друштвеног система по свом унутарњем намењу у истини заступа снажну власт органског реда и управу централне силе, да живот у простору историске судбине са свима елементима гравитира око једног и истог моралног и практичног осећаја, у плановима уставне подлоге апсолутно право мора истини припасти.

То је сав услов радног и моралног напредка, ту је осигурана правна држава и општа заштита таковог реда, на земљишту једне такве ориентације друштвени покрети и интереси у њима налазе добре упуте оне практичне логике, која гледишта средишњих идеја заступа уклањањем препона и аномалија. Уставни ред који време и моменте жртвује капрису секционалне борбености не држи ни по основној претпоставци положај напредног управљача, та улога губи се у самом акту негативног

односа између иницијаторске дужности и природних услова њене стварне игре. Огромни јапански напредак у свој култури која изражава модерне успехе једнога народа Габриел Аното објашњава са тачном оценом, коју је напредни човек далеког истока имао за стваралачки значај времена и момента. Француски историк овако карактерише јапански таленат за мерење практичне вредности два природна елемента, од којих је модерни државник у служби доктринарне ревности окретао главу, да би са утописким брвурама стекао славу уличног уздизања. „Les Japonais“, вели Аното, „savent l'importance du moment, et n'ignorent pas que la valeur d'une décision se multiplie par son opportunité“. Све то остају шпанска села за толико време наше уставне политике, која је све дала али живот није разумела ни у његовој универзалној ширини, ни у границама националне засебности. Да забуна донесе плод пуне разочараности уставна политика почела је са померањем утицајних средишта, она се одушевила за вештачко демократизирање живота а без обзира на намере других услова, који су питање савремене еволуције везивали за контролу традиционалних и историских обзира.

Није ствар бранити монархистичко државно уређење јер оно је ту, још мање тражити помоћ теориског аргументисања за рачун крунског сјаја, јер је живот из толиког тока наше историје изradio пун органски престиж ове велике установе. Тема је друга, важно питање лежи у томе, шта је модерна уставна теорија код нас учинила, да монархистички центар државног и народног живота остане моћна регула у демократском покрету времена, да на место начелне анимозности нове уставне тежње прихвати пуна сагласност између старе силе и оне која се тек јавља. Са повредом овог решења дошле су остале повреде на логичној уставној разради; изборни систем и демократски парламенат који су ствари отмене природе и карактерне лепоте, факта

чисте истине и здравог практичног интереса спустили на ниво вулгарних превара.

Кад се јавило уставно демократизирање код нас њему у сусрет прилази постојећа власт круне. Нов процес наишао је на дубоко учвршћену силу, али одмах почиње акт неповерења, подиже се агресиван положај нове школе а на другој страни дефанзиван маневар монархистичког интереса. Овај конфликт развио је два противничка крила до крајних граница неповерења и мржње, а у таквој атмосфери дизала се уставна зграда, која је завршена са рђавом логиком једног начелног компромиса, да у многоме ослаби улогу живог искуства за рачун празне догматичне предпоставке. Уставни теоретичар намеравао је повлачење крунске суверености у засенак утицајне неактивности, он јој је наметао положај малог активног интересовања заборављајући, да у политички незрелој средини демократско начело непрекидним испадима прелази корито нормалног тока живота, одакле природни отпор једне историске силе, да и по цену тајног утицаја врши право наслеђене мисије. Ова појава ствара вештачки баланс законских односа и живих прилика, она је заступник легалног анархизма и извор моралног опадања. Природно је дошло, земља и народ крпили су иувек крпе трула места на демократском представничком систему, политика негативно оснажена психолошким и практичним погрешкама и даље заступа теорију, да медијум непосредне и живе акције треба да по вољи логике демократског типа вечито остане подчињени орган модерне уставности.

На том теориском лепотом префарбаном заклучку глумац на нашој позорници дао је убедљиви доказ, да сам није био дорастао за решавање питања основне важности, тј. питања природног паритета код великих улога. Уставна улога владара је израда под многим утицајем националне атмосфере, њена модерна важност није везана за једнострано начелно сужавање, она није по својој природи уста-

нова за изоловани положај а ни за субординирану послушност. Обратно тумачење полази са тачног гледишта, да у сложеној уставној радњи демократске основе владар има велико седиште, које запљускује морална и практична дужност сувереног права. Владар као човек подлежи свима законима који производе личне особине и врлине, а највећи од тих налаже, да развијање активне енергије доноси јак карактер и његове искрене одлуке. О томе у једном изванредно добром есеју W. P. Ker филозофира овако :

Men are ennobled by their passionate and imaginative courage and perseverance even when they may be throwing themselves away on vanities". („Људи су облагорођени си њиовом страсном и имажинативном куражи и истрајношћу, чак и кад залутају у своју сујету“) Овај велики интерес људске природе уставотворац је осетно повредио са несумњивим резултатом, да велики центар државне власти изложи последицама умањене и скривене активности. Из апотеозе упућене живој дужности монарховог положаја најлепшу строфу дао је онај римски император, који умирући наређује да га исправе, јер „Император умире стојећи“. Овде велика загонетка отвара своју тајну, нашем модерном животу требају уставно одговорни органи, који крај живе каријере сачекују на ногама. Људе савијених леђа и везаних руку може заступати човек хипокритске неискренности. Само онај прима на ногама последњи чин из земаљског живота, који је слободно и неуморно радио на дужностима за опште ствари. Модерна уставна идеја не успева, кад за веће и деликатне законе нема пун осећај, кад на интересе виталне активности баца проклетство равнодушног и дремљивог човека. Опаснију странпутицу отвара легално израђени систем, који кроз маневар намештене одговорности заступа мистични свет карактерне неодређености, и под заклоном угушене светлости изазива промоцију конспираторског и неморалног интереса.

Ма који положај утицајне могућности заузимала једна личност, била она на најистакнутијем месту друштвене конституције, или држала мањи ранг посредничке власти, она се мора поставити на положај обележен свима разлозима практичног живота, одакле ће отворени морал и карактер дати поуздан наслон за спровођење једне задаће и једне веће дужности. Правилно заступање ма кога дела опште политике гледа на свакој појави израз космичке целине, оно се у свом практичном одређивању задовољава само на неокрњеном осећају за интегрални интерес свег покрета.

Философија друштвеног живота покрива свако место на покретном социјалном проблему, она је моћно оруђе у служби свих практичних тежња. Многа њена правила служе као компас, да кроз све неизвесности брођење по непрегледној ширини остане успешна доследност, која се од етапе до етапе пробијала ка великој идеји народног напретка. Уставно и ма које законско решење не може наћи правац сигурног брођења, ако политику напредног живота води вештачком конструкцијом ове и оне теориске мисли, једном речи ако се ослони на угодни опортунизам догматичне истине. Посматрано са непосредног уставног положаја сав ред отворених питања постаје приступачан материјал за стваралачку способност, ако на добре опомене животне философије наш поглед стално управимо. Уставна заблуда доносила је дела симулиране садржине, израде проткане са намерама које су се косиле са непосредним материјалним програмом и са стеченим капиталом моралне религије. Начела више практичне философије једном запостављена постепено бивају потпуно потиснута у корист сваке политичке хетеродоксе. Наша уставна разрада одликује се скоковима који су дали рђаво разграничавање главне управе, у сваком случају органски интерес узет је за то да послужи расправи чисте теориске механике. Отуда је дошао неповерењем и уставним па-

раграфом погрешно упућени утицај, одговорна улога ометена и везана рђавим уставним статутом, једна функција законске поделе која се морално и практично хладила у процесу светлости, која демантује игру закулиских тајна. Устав је од првога дана понео грех тантузне политике, на сваку первезност он је ударио обележје легалног признања и отворене фалсификате пустио у саобраћај друштвеног и политичког живота. Још стари стоик и илтератор, Аурелије, открива истину сваке уставне мисли, да само одређен и карактеран човек врши чисту службу. Мислилац царског достојанства још првих дана наше ере подвлачи, да подао човек насрће на све, јер служећи у мрачном засенку карактерне повреде он клања и пузи да стварно презире, и да онога од кога црпи своју добит дубоко мрзи. Император поставља закон, „да људи по правилу презиру кад ласкају, и да пузе пред онима које би радо удавили“. На тој слици опште философије живота наше уставно уређење показује политику демократског начела у тешкој одговорности, коју поједнако испуњује морална и практична недоследност.

Експеримент демократске уставности изазвао је у нашем животу атмосферу моралне нискости. Покрет је донео апсолутно утицајне и моћне људе, он је створио многу станицу за диктаторску надмоћност човека и клике, лични режим, јавна је тајна, заузео је опасан и судбоносан положај политичке организације. На место демократске политике коју уставни ред везује за карактер и морал, јавни живот сишао је на ниво политичког фалсификата, који рачуна са дегредираним човеком и са његовим слабостима. По начелној замисли модерна уставност имала је задатак, да куражни карактер и свесног грађанина начини пиониром на пољу савремене напредне утакмице, али ту претпоставку потиснуо је факат негативних признања. Одлучило се за дисциплину и за материјалну зависност

грађанина од трибуна, шефа и демагога, створио се читави систем субординираног притиска на судбину човека и грађанина, ми смо сви осетили, да у границама широке демократске концепције распоред најважнијих интереса врши неморални апсолутизам неоткривене и неодговорне воље. Народ је суверени пузавац, завистан орган једнога реда чије политичко и друштвено обележје исписује дуга серија мафиских испада. Велика власт као и она трибунског ауторитета скоро на свакој појави казује, да своју вољу практично преноси преко људи, који пузе и ласкају, који су кривицом уставних недостатака срозани на сервилну нискост модерног социјалног роба. Власт у средини морално срозаних људи лукаво прати сваки покрет личног интереса, она рачуна и за сврхе свог политичког престижа комбинује планове оног концесионара, који човеку и његовој судбини намеће дужност безусловне оданости. Благодарећи модерној первезности наше модерне уставности ни мала практиканска каријера једног сиромаша није поштеђена од прождрљивости државне организације, у којој се замишљена лојална служба па чак и право приватног рада сударају са турском диктатуром субјективне атмосфере.

У истини жалосно изгледа живот, скоро је видљива трагедија којој греди национална целина, кад у земљи царују фактори конклавног мрака, а командна сила припада људима које помаже интерес нузавачке клике. Под сунчаним зрацима, под пуном светлошћу, каже нам позитивна теорија, врши се здрава трансформација; позитивна наука тврди, да интензивни зрак ствара добити снажног организма. У тој улози треба замислити централни уплив уставног начела, које се ставило у службу општих интереса. Једна велика мрља остаје на овој генерацији и на нашем времену, јер је власт за огромни део привилегија коју врши човек рђавог уставног система, а брани је само онај који је све подчинио блесавом себичлуку. Ми се крећемо на крајњој

ивици озбиљне дужности, да уставном променом откријемо и унишtimo заседна склоништа наше политике, и да свакога упутимо на пуну и објективну акцију, чија дела контролише светлост јасно истакнуте улоге. Ред у држави не сме изазивати никакву зависност, још мање поредак у распореду улога може представљати јарам личне субординације. Ономе ко управља не требају људи без карактерне и моралне присебности, стварно сваки човек и себе осећа јачим, кад у својој околини наместо пузаваца има човека лепих особина. Један савременик Чатамовог времена забележио је, да сваки који је пуштен у близину славног државника вратио се отуда јачи и снажнији. То је било време енглеске историје, кад је устувна политика енергично бранила тезу моралне и карактерне суверености.

Саму подлогу демократске уставности, рекли смо, треба оставити каква је данас. На том признању заузима се начелно станиште сувереног утицаја народа на законодавну политику земље. Све је, по томе, демократске оригиналности, управо полазна основа остаје израда тако зване народне воље. Али све што доцније долази треба упутити једној реконструктивној новини, која ће на врху и у средиштима живота дизати усправне фигуре карактерне и енергичне присебности. Практичну еволуцију уставне разраде имало би наклонити на бољи рачун психолошке и материјалне истине, или, другим речима, распоред главних управних улога из политичке и административне дужности требало би решити уставном одредбом, која сав механизам сарадних функција креће обзиром непосредне практичне вредности. Из руку демагоштва и партиског интереса посланички мандат требало би отргнути у толико, у колико промена процедуре уводи у парламенат човека веће објективности. Народ може бирати али са изборне позорнице треба уклонити партиски ауторитет шефова и направити га неефективним у погледу крајњег посланичког одређивања.

Много је оставити партиским шефовима право, да могу одређивати личну страну посланичког мандата. Редуцирани број на двестотине места из целог изборног резултата а по одлуци Круне и парламентарне коцке не вређа главни акт народне одлуке, јер један и други део крајњег избора врши се у средини посланичких делегата, које је народ одредио. Врло је важан моменат овакве или сличне праксе у томе, што посланичко надметање у последњем чину не зависи од једне приватне и организоване диктатуре, са којом се, евентуално, на рачун општих интереса мири свака штетна тенденција и многи неоправдани интерес.

Право Круне да по овом питању интервенише у корист објективне заштите посланичког позива има најјаче правдајуће моменте. Ти исти разлози пружају такође материјалну оправданост, да велика власт монарха бира кабинетске чланове, да она одређује владу која има да спроводи практично тумачење законодавних одлука, и да у духу њиових идеја проширује практични ефекат кроз даље реформне аналогije. Парламенат је творац законских израда и по сили свога вета контролна власт владе управе. То право остаје недирнуто, шта више ојачано је већом независношћу и објективношћу крајњег мандантног инвестирања. С друге стране удео Круне у једном и другом правцу изазива шире земљиште за отворену њену активност, а једновремено и њену видно повећану бригу, да се акт јасно прононсиране одговорности покрије са што већим позитивним резултатом. Америка нема честе кабинетске кризе ни парламентарне буне, али је уставни интерес народа спровела једним парламентарним и изборним методом, који је строг рачун водио о томе, да радна улога свакога органа буде материјално зајамчена, Забуна у којој се наш живот налази није ни монархистичке ни демократске природе, извор зла лежи у пристрасности демагошког култа, који је у сву сцену уставне расправе унео бруталне по-

вреде државног органског интереса. Померајући једно на штету другог демагог и догматичар изазвао је оштре кривине, које су ометале правилан рад практичне и моралне енергије, и несумњиво вређале отмене стране карактера и патриотског осећаја. Што више моралне објективности и стварне истине, па ће наићи општи напредак, да на заштитеном интересу помири живот са парламентаризмом.

Ово што данас постоји представља националну опасност, то је по злом ефекту демократска уставна заблуда, која је кроз толики број сакатих и апсурдних појава нанела велику увреду народном угледу. Демократизам који на изборним лицитацијама одређује рђавом и трулом највећу цену, који кочи и зауставља, који се клеветама служи и масу васпитава средствима тривијалних грубости, ни у ком случају не одговара великом учењу, да народ скупљен око формуле демократске суверености изражава последњу реч моралне и радне савремености. У питању је народ и држава, интерес почиње и свршава код општег напредка, а пред тим проблемом једно је и наше право и наша дужност, то јест реформа и политика морају газити по стварном земљишту, и служити се реалним условима из националне атмосфере. Хитни је задатак у истини, да пресечемо даљу власт једног уставног и политичког искуства, које за будућност спрема оштре материјалне недоследности, збирајући материјал доцнијих разрада са данашњих извора, који су дали моралну руину и судбоносни поремећај националне стваралачке дужности.

Човек је у сваком случају све, а одговорни и радни представља главни стуб напредног живота. Модерно уставно уређење не може заобићи човека, а још мање сме уносити тешкоћу, да се акцијом у одговорној светлости не развија утицај карактерне и доследне енергије, да кроз отворена дела свестан и присебан човек не даје снажна тумачења природне друштвене конституције. И сам уставни рачун

заснива своју модерну одлику на куражној послушности према истинама, које национални живот разуму по његовој унутарњој карактеристичности, а не по варљивим сугестијама спољних момената, за којима је ишло формално и демагошко интересовање. Речено је давно, ко одбија нове методе тај задржава старе невоље, да раније или доцније заврши са катастрофом.

Наши улични и кафански критичари у друштву са неозбиљним рефреном из журналистичке средине чине онај велики број демократских заступника, који у хору одвратне баналности наносе толику тешкоћу отменијој тежњи трезвенијих погледа, да са рационалнијим схватањем општи интерес истакну у светлости непристрасног прорачуна. Морална превара толико је велика, да практичне задаће једне деликатне и осетљиве савремености систематски остају под упливом сваке вулгарности, и у сумарном крају дуги ред великих и важних проблема личи на једну згодну прилику, да за практичне ироније расположени човек проведе време у жалосном ћаскању невештог експериментатора. Скоро сваки дан изнесе по један нов билетен државничке мудрости, на коме реторички описана намера једне ресорне политике стварно открива, да је главни актор у својој сујети и таквом маневру жртва једне нове халуцинације, да га чиста амбиција и корисна популарност бацила у опасно имажинативно бунило. На место политике централне одређености и таквих ефеката ми имамо фрагментарне опите, несложени и растурени рад.

Недостатак се осећа у одсуству моћних средишних идеја, које врше компактну контролу у целој кругу народне стваралачке снаге. Има угледних тврђења, да демократизам сведен на вулгарне сцене документује опасну тенденцију, да инфериорном интелекту помогне у успесима, управо да свет нискога ранга уведе у права надмоћније природе. Све то уставни програм мора осећати, и по томе за

основу земаљске власти задржати чиста станишта прорачуна, који од прве до последње појаве фаворизира отворене улоге материјалних и моралних истина. Свет у полумраку сујетне модерности и у служби начелног сатрапства велико је зло све демократске политике, која тако лако губи додир са природном снагом средиштног ауторитета, да се као безначајна и опасна по национални живот изгуби у простору крајне побрканости. Ствар је апсолутног неразумевања замислити ма какав покрет виталне природе изван централног мотива, а само је тенденциозна лаж модерног теоретичара пребацивати главне вредности органског процеса на периферичну линију доцнијих појава.

Наша државна и национална политика мора тражити своју главну оријентацију на боље утврђеном ауторитету крунске улоге, која ће са бољим положајем уставне оgrade преносити ефекат пуне снаге и на остале органе земаљске власти. Да представнички уставни систем стекне признање самог живота и одговори напредном осећају нових идеја, он се у сваком погледу мора мирити са реалним захтевима средине. Истина се не да оборити, да политика демократских аналогја руши националне интересе, који се, међутим, по њеној природи практично и морално групишу око јаче изражених центара.

Лудо је очекивати боље, снажније и чистије док политичка судбина земље не веже своје главне моменте за уставни ред сувереног ауторитета, који кроз актуелно и смртно залаже велику снагу централног инстинкта за далеке снове идеалисања. Где сви владају ту нема владе, а није државна управа она где по голој предпоставци маса управља. Уздигнимо престиж парламента на ранг веће независности, и ставимо га у додир са круном ширег права и веће дужности, па ће из те заједнице понићи и већа активност и већи морал све државне управе. Одређености су добит, а њиов антипод изазива разврат и безкрајну злоупотребу. Власт је у

сваком случају ауторитет, али она је то најмање кад политика теориске заблуде и демагошког фалсификата варварски удара на пун израз силе, коју природа великог организма поставља у средину свих појава. Ми можемо бити и слабе монархисте, у збирци теориских идила можемо бити повучени и за каквим новим патентом начелног веровања, али зато, ипак, у нашој земљи налазимо само и једино стварне и историске потврде, да њене интересе и у садашњости и у будућности ефективно може представљати одређена и снажна власт монархистичког центра. Сваки корак изван тога води, по нашем уверењу, тежим последицама дисруптивног процеса.

Правило органске власти под утицајем времена проширено је на право демократског сарађивања у политици, али са тиме није умањен онај унутарњи моменат, који под свима условима средиште једне сложене еманиције ставља у руке једнога органа. Ми тражимо уређени живот и његове стабилне основе, ми оћемо напредак и социјалне тековине новог времена, загрева нас будућност а притиште садашњост, у тим тежњама и одсудним супротностима пут реалноме води од оне велике силе, која из чистог осећаја за сву судбину индицира здрав рад и за њега се залаже. Теориска глорија није ништа а радна је све, пробајмо да то оживимо уставном изменом која ће почети са моралном мобилизацијом народног парламента, а завршити са вишим признањем живог значаја круне. Овако израђено оруђе уставне политике донеће свеже разлоге материјалног и моралног прогреса, са којима ће из руку разних сомнабула изтргнути могућност, да у времену великих националних задаћа агитују за сваку врсту апсурдног програма. Свет је арена, вели Токевил, у којој Бог није присутан и због тога сваки пекља како зна; али у националном свету и једнодневно осуство силе која упућује и одржава ред, доноси пекљање целине а пропаст појединаца.

Живот посматран са лепих положаја радне савре-
мености, и гледан кроз визије напредне будућности
само је дужност сређене енергије, а модерни устав
треба да задовољи обзире такве практичне политике.

SAVEZNO IZVRŠNO VEĆE
CENTAR ZA INFORMACIONU I
DOKUMENTACIONU DELATNOST

Inv. br. 4072

SIGN. _____

br. 37236